ਵੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇੱਥੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਫ਼ਰਸ਼ 'ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਣ ਨਾਲ਼ ਫੁੱਲ ਖਿੜਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ 'ਤੇ ਕਾਹਲ਼ੀ-ਕਾਹਲ਼ੀ ਪੈਰ ਰੱਖੋਗੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬੱਦਲ਼ਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਣਗੇ। ਇੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਕ-ਅਪ ਨਾਲ਼ ਸਿਰਫ ਦੋ ਮਿੰਟ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੁੱਢੇ ਨੂੰ ਜਵਾਨ ਤੇ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਗੰਭੀਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਇੱਥੇ ਤਿੰਨ ਏਕੜ ਥਾਂ 'ਤੇ ਊਰਜਾ ਪਾਰਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਹੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸੇਧ ਮਿਲ਼ਦੀ ਹੈ। ਸੂਰਜ-ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਬੈਟਰੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਨੂੰ ਸਟੋਰ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਨਾ ਚੜ੍ਹਣ 'ਤੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸੂਰਜੀ ਊਰਜਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸੰਗੀਤਿਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਹੀ ਇੱਥੇ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਇੱਕ ਮਿੱਠੀ ਜਿਹੀ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨ ਸੁਣਾਈ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਦਭੁਤ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਥੀ ਦੀ ਸੁੰਡ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣ ਨਾਲ਼ ਹਾਥੀ ਪਾਣੀ ਸੁੱਟਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਂਦਰ ਊਰਜਾ ਪਾਰਕ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਕਰਸ਼ਣ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਰਣਜੀਤ ਸਾਗਰ ਡੈਮ ਦਾ ਮਾਡਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਾਡਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਜਲੀ ਕਿਵੇਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਬੰਬ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

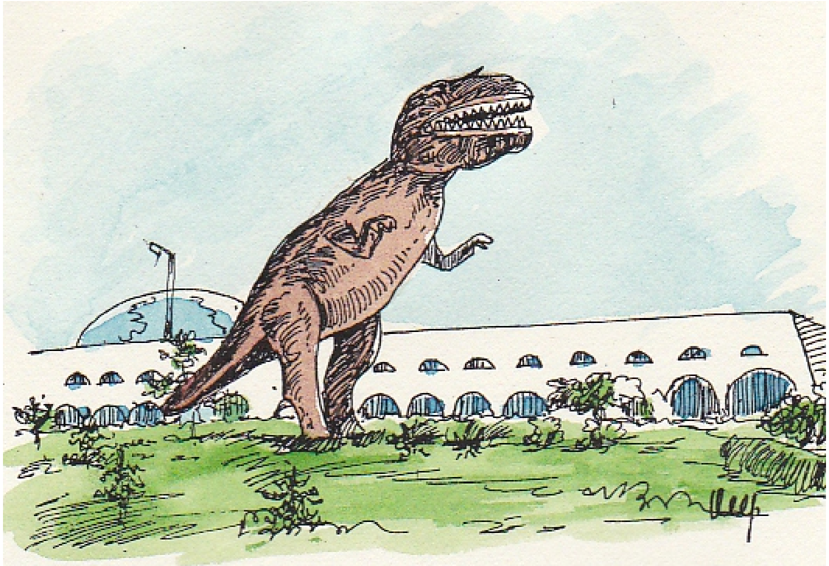

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਝੀਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਟਾਪੂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਡਾਇਨਾਸੋਰਾਂ ਦੇ ਲਗ-ਪਗ 44 ਮਾਡਲ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫ਼ਾਈਬਰ ਦੇ ਬਣੇ ਇਹ ਮਾਡਲ ਲਗ-ਪਗ ਕੁਦਰਤੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਪੌਦੇ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਾਇਨਾਸੋਰ ਦਾ ਅੰਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਿਊਰੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦੇ ਫਟਣ ਕਾਰਨ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਾਡਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਡਾਇਨਾਸੋਰ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਇੰਞ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ 'ਮਿੱਗ' 23 ਅਗਸਤ, 1980 ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ 1981-82 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਹਵਾਈ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਬਰਾਸਟੈਕ ਅਤੇ ਕਾਰਗਿੱਲ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ 'ਵਿਜੈਅੰਤਾ ਟੈਂਕ' ਭਾਰਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸੁਦੇਸ਼ੀ ਟੈਂਕ ਹੈ। ਇਹ ਟੈਂਕ 1971 ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅੱਜ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਪੂਰੀ ਕਿਸੇ-ਕਿਸੇ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ 'ਸਵਾਤੀ ਐਲ-ਟੀ' ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਵਾਲ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਹਾਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਨੂੰ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਚਾਲਕਾਂ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਰਾਤ ਦਾ ਅਕਾਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਟੈਲੀਸਕੋਪ ਰਾਹੀਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਇੱਥੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚੰਦਰਮਾ ਤੇ ਹੋਰ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਵਿੱਚ 'ਸਾਇੰਸ ਆਫ਼ ਸਪੋਰਟਸ ਗੈਲਰੀ' ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਲਰੀ ਖੇਡਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾ ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਕਟ ਵਿੱਚ ਬਾਲ ਕਿਵੇਂ ਸਪਿੰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸਮੇਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ, ਜਿਵੇਂ : ਹਾਕੀ, ਬਾਸਕਟਬਾਲ, ਵਾਲੀਬਾਲ ਆਦਿ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਰੇਲਵੇ-ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਮੈਟਰੋ, ਜਪਾਨ ਦੀ ਬੁਲਿਟ-ਟ੍ਰੇਨ, ਕਾਲਕਾ ਦੀ ਸ਼ਿਮਲਾ ਰੇਲ ਦੇ ਮਾਡਲ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਧਰਤੀ ਉੱਪਰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ 'ਲਾਈਫ਼ ਥਰੂ ਦਿ ਏਜਿਜ਼' ਦਾ ਪੈਨੋਰਾਮਾ ਵੀ ਇੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਹ ਪੈਨੋਰਾਮਾ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ਼ ਕੇ ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਆਬਜੈਕਟ ਥਿਏਟਰ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸ਼ੋਅ ਵੀ ਦਿਖਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਇਹ ਅਨੋਖਾ ਸੰਗਮ ਅੱਜ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਗਤ ਲਈ ਇੱਕ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

(ੳ) ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ? ਇਸ ਦਾ ਕੁੱਲ ਖੇਤਰਫਲ ਕਿੰਨਾ ਹੈ ?

(ਅ) ਸਾਇੰਸ-ਸਿਟੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕਦੋਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ?

(ੲ) ਸਪੇਸ-ਥਿਏਟਰ ਤੇ ਆਮ ਸਿਨਮੇ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਦੱਸੋ ?

(ਸ) ਫ਼ਲਾਈਟ-ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਤੇ ਅਰਥਕੁਏਕ-ਸਿਮੂਲੇਟਰ ਦਾ ਸ਼ੋਅ ਕੀ ਹੈ ?

(ਹ) 3-ਡੀ ਸ਼ੋਅ ਕੀ ਹੈ ? ਲੇਜ਼ਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿੱਥੇ-ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

(ਕ) ਸਿਹਤ-ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੁਝ ਦੇਖਣਯੋਗ ਹੈ ?

(ਖ) ਊਰਜਾ-ਪਾਰਕ ਕੀ ਹੈ ?

(ਗ) ਡਾਇਨਾਸੋਰ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ 'ਡਾਇਨਾਸੋਰਾਂ ਦੇ ਮਾਡਲ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਆਪ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ '- ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

(ਘ) ਜੰਗੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕੁਝ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?

(ਙ) ਸਪੋਰਟਸ-ਗੈਲਰੀ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ-ਗੈਲਰੀ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੈ ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਅਹਿਮ	:	ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ
ਯੋਗਦਾਨ	:	ਸਹਿਯੋਗ, ਦੇਣ
ਥਿਏਟਰ	:	ਨਾਟਕ-ਘਰ, ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ
ਕਿਰਦਾਰ	:	ਪਾਤਰ
ਉਪਰਾਲੇ	:	ਜਤਨ, ਹੀਲੇ, ਉਪਾਅ
ਵਿਕਾਸ	:	ਤਰੱਕੀ, ਉੱਨਤੀ
ਗਲੋਬ	:	ਧਰਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਗੋਲ਼ੇ ਉੱਤੇ ਬਣਾਇਆ ਨਕਸ਼ਾ, ਭੂ-ਮੰਡਲ
ਦਾਸਤਾਨ	:	ਕਹਾਣੀ, ਵਿਥਿਆ
ਗਲੈਕਸੀ	:	ਅਕਾਸ਼-ਗੰਗਾ, ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਝੁਰਮਟ
ਸੈਟੇਲਾਈਟ	:	ਉਪਗ੍ਰਹਿ
ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ	:	ਤਰੀਕਾ, ਅਮਲ
ਰਹੱਸ	:	ਭੇਤ, ਗੁੱਝੀ ਗੱਲ
ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ	:	ਨੁਮਾਇਸ਼, ਦਿਖਾਵਾ
ਆਕਰਸ਼ਣ	:	ਖਿੱਚ, ਕਸ਼ਸ਼
ਟੈਲੀਸਕੋਪ	:	ਦੂਰਬੀਨ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਜਾਗਰੂਕ, ਸਕਰੀਨ, ਪੁਲਾੜ, ਮਾਡਲ, ਮੇਕ-ਅਪ, ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ, ਲਾਹੇਵੰਦ, ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ

ਵਿਆਕਰਨ : ਵਿਸਮਕ

ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਹੜੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲ਼ੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਨਿਕਲ਼ਨ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ, ਗ਼ਮੀ, ਤਰਸ, ਹੈਰਾਨੀ, ਭੈ, ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਆਦਿ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ, ਵਿਸਮਿਕ ਕਹਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਹਾਏ, ਓ ਹੋ, ਵਾਹ-ਵਾਹ, ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ, ਜਿਉਂਦਾ ਰਹੁ, ਭਲਾ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਵਿਸਮਕ ਚਿੰਨ੍ਹ (!) ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸਮਕ-ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲ਼ੇ ਦਸ ਵਾਕ ਚੁਣ ਕੇ ਲਿਖੋ।

ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੋਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਆਦਿ ਦੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ਼ਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋ।

ਪਾਠ-22

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ : ਬੁੱਤ-ਘਾੜਾ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਜੰਮ-ਪਲ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਉੱਘਾ ਬੁੱਤ-ਘਾੜਾ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਫਰੋਲ਼ੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਬੁੱਤ-ਕਲਾ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ਼ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਪਹਿਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦਬਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ੍ਰੋਤ ਉਸ ਦੇ ਆਲ਼ੇ-ਦੁਆਲ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 5 ਜੁਲਾਈ, 1938 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਸੀ ਗ਼ੁਲਾਮ ਹੁਸੈਨ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਵੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ-ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਪਾਲ਼ਿਆ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ਼ ਲਗਾਅ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਲ਼ੋਂ ਲੰਘਦੇ ਭੰਗੀ ਚੋਅ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਚੀਕਣੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ਼ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਪਰ ਘਰ ਉਸਾਰਦਾ, ਰੇਤ ਨਾਲ਼ ਘੁੱਗੂ-ਘੋੜੇ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਚੋਅ ਦੇ ਸਰਕੰਡੇ ਦੇ ਤੀਲ੍ਹਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਬਾਲ-ਖਿਡੌਣੇ ਊਠ, ਘੋੜੇ, ਛੁਣਛੁਣੇ ਤੇ ਪੰਛੀ ਬਣਾ-ਬਣਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ੌਕ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ। ਪਾਣੀ 'ਚ ਤਰਦੀਆਂ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਘੜਨ ਲੱਗਦਾ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਮਨੁੱਖ ਦਿਸਣ ਲੱਗਿਆ।

ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਚੋਅ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭੇ ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਲੱਕੜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਹ ਫ਼ੁਟਬਾਲ ਵੀ ਖੇਡਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

1958 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆੜ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਜਾਪਦੇ। ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾਮਈ ਚਿੱਤਰ ਲੱਗਦੇ। ਵਿੰਗੇ-ਟੇਢੇ ਰੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲ਼ੇ-ਦੁਆਲ਼ੇ 'ਚੋਂ ਉਹ ਕਲਾਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਢੂੰਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਿਮਲਾ ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਹ ਸਕੂਲ 1962 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੋਂ 1963 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਿਪਲੋਮਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਕਲਾ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਉਪਰੰਤ

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਪੂਰਥਲ਼ਾ ਸੈਨਿਕ ਸਕੂਲ ਵੱਲੋਂ ਆਰਟ ਟੀਚਰ ਦੀ ਅਸਾਮੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੋਈ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ 1968 ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ਼ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ।

ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਕਲਾ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਤਾਂਜੋ ਉਹ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਚੰਗੇ ਕਲਾਕਾਰ, ਬੁੱਤ-ਘਾੜੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਬਣ ਸਕਣ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ਼ ਟਾਹਲੀ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦੇ ਟੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਘੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਲਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, "ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਸਕਲਪਚਰ (ਬੁੱਤ-ਤਰਾਸ਼ੀ) ਸਪਰਸ਼ ਕਰਨ ਵੇਲ਼ੇ ਇਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਭਰੇ ਗੁਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਤਰਾਸ਼ਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰਦੇ ਆਕਾਰ ਤੇ ਰੂਪ ਰਹੱਸਮਈ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੱਕੜ, ਲੋਹੇ, ਪਿੱਤਲ਼, ਤਾਂਬੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਸਤ ਨੂੰ ਘੜਨ ਨਾਲ਼ ਮੈਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤ ਜਾਨਦਾਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

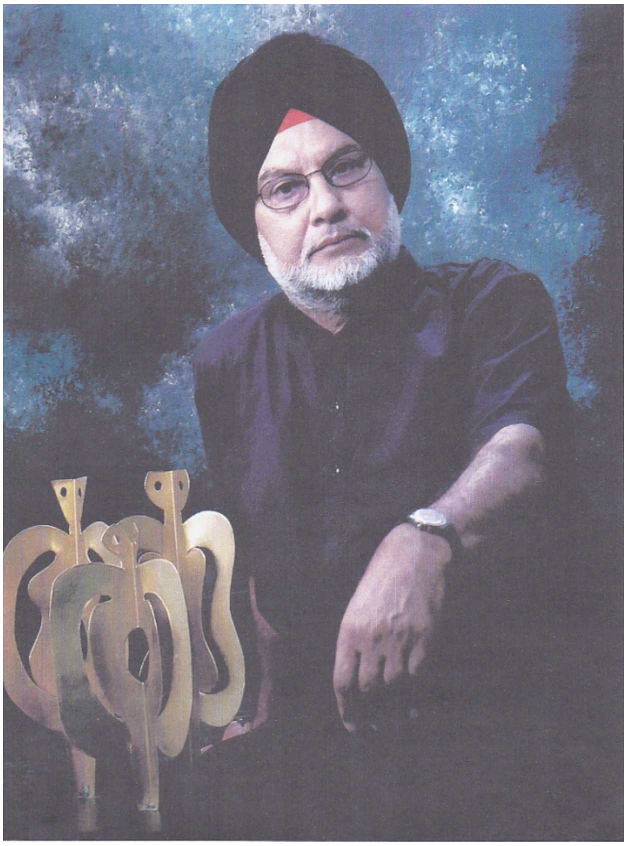

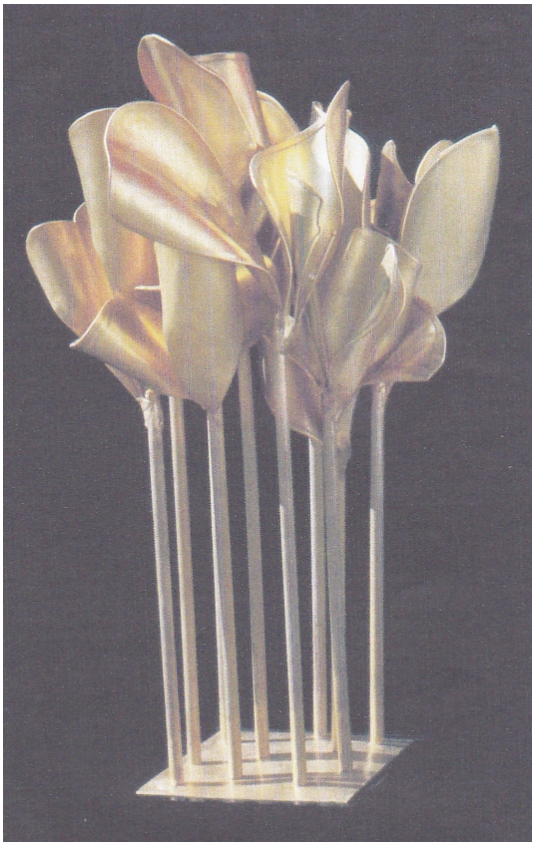

1968 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਲਾ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਹੋਈ ਜਿਹੜੀ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਲਾਕਾਰ ਲਈ ਬੜੇ ਮਾਣ ਵਾਲ਼ੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਪਿੱਤਲ਼, ਤਾਂਬੇ, ਸਟੀਲ, ਜਿਸਤੀ-ਪਾਈਪ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੁੱਤਘਾੜੀ 'ਚ ਕੀਤੀ ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਨਵੇਂ ਅਨੁਭਵ ਸਨ। ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਜਰਮਨੀ, ਫ਼੍ਰਾਂਸ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ, ਡੈਨਮਾਰਕ, ਸਵੀਡਨ, ਕਨੇਡਾ, ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ, ਸਿੰਗਾਪੁਰ, ਸਕਾਟਲੈਂਡ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਹਾਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ-ਕੌਸ਼ਲਤਾ ਕਰ ਕੇ ਪਸੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਦਭੁਤ ਕਲਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ 15 ਫ਼ੁੱਟ ਉੱਚੇ ਸੀਮਿੰਟ, ਕੰਕਰੀਟ ਤੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਣੇ ਵਡ-ਆਕਾਰੀ ਵਾਯੂਮੰਡਲ-ਬੁੱਤ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਨੰਤ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1973 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਹੋਮ-ਸਾਇੰਸ ਕਾਲਜ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਆਰਟ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ਼ੀ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੇਲ਼ ਡਾ. ਐੱਮ.ਐੱਸ. ਰੰਧਾਵਾ ਨਾਲ਼ ਹੋਇਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ-ਭਵਨ ਸੈਕਟਰ 16 ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਾਈਪਾਂ ਦੀ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤ 'ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦੇ ਜੁਆਨ' ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਤਮ ਕਲਾਕਾਰ ਵਜੋਂ 1979 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਨਾਲ਼ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਆਰਟ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇ ਸਿਰਮੌਰ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਝੋਲ਼ੀ ਪਾਇਆ। 1991 ਈਸਵੀ ਵਿੱਚ ਹਰਿਆਣਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੂਰਜ ਕੁੰਡ ਕ੍ਰਾਫਟ ਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ।

ਪੰਜਾਬ ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਅਕਾਦਮੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਕਲਾ - ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪੁਰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਲਲਿਤ-ਕਲਾ ਅਕਾਦਮੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਰਹੇ।

1964 ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਲਗ-ਪਗ 50 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਲਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਸੈਕਟਰ-11 ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਦੇਸਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਜਾਇਬ-ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਾ-ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਧਾ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਰੇਖਾ-ਚਿੱਤਰ ਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗ (ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ) ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਖਰੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ਼ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਉਹ ਕਲਾਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਸੂਫ਼ੀ-ਪ੍ਰਥਾ ਵਾਲ਼ੇ ਕਾਲ਼ੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬਸਤਰ

ਪਹਿਨਦਾ ਸੀ। ਕਾਲ਼ਾ ਵੇਸ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲ਼ੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਚੋਂ ਹੀ ਮਾਨਵੀ-ਕਲਾ ਉਪਜਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਦੀ ਅਪਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ 26 ਜੂਨ, 2015 ਨੂੰ ਤਮਾਮ ਕਲਾ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਏ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. **ਦੱਸੋ :**

(ੳ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਕਦੋਂ ਅਤੇ ਕਿੱਥੇ ਹੋਇਆ ?

(ਅ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਚਪਨ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤਿਆ ?

(ੲ) ਬੁੱਤ-ਤਰਾਸ਼ੀ ਕਰਨ ਵੇਲ਼ੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ?

(ਸ) ਕਲਾ ਦੀ ਖੋਜ ਸੰਬੰਧੀ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਤਜਰਬਾ ਹਾਸਲ ਹੋਇਆ ?

(ਹ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਕਲਾ-ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀਆਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ?

(ਕ) ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਾ ਕਿੱਥੇ ਅਤੇ ਕਿਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ?

(ਖ) ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਲਾਕਾਰ ਵਜੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਇਨਾਮ-ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ?

2. **ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :**

ਵਿਦਮਾਨ	:	ਮੌਜੂਦ
ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨਾ	:	ਰੂਪ ਦੇਣਾ, ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ
ਆਰਟ-ਟੀਚਰ	:	ਕਲਾ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲ਼ਾ ਅਧਿਆਪਕ
ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ	:	ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ
ਅਨੁਭਵ	:	ਗਿਆਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ
ਸਿਰਮੌਰ	:	ਸਰਦਾਰ, ਮੋਹਰੀ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ
ਪੁਰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ	:	ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ
ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਨਾ	:	ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ, ਟਲ਼ਨਾ, ਭੱਜਣਾ
ਵੇਸ	:	ਪਹਿਰਾਵਾ, ਲਿਬਾਸ, ਪੁਸ਼ਾਕ

3. **ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :**

ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਸ੍ਰੋਤ, ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ, ਨਮੂਨੇ, ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ, ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ, ਰਹੱਸਮਈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ, ਸਿਰਜਣਾ, ਪ੍ਰਥਾ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

ਵਿਆਕਰਨ :

ਵਾਕ-ਬੋਧ : ਧੁਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿੱਕੀ ਇਕਾਈ ਹੈ। ਧੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਬਦ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕ। ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਕ ਕੋਈ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਾਕ, ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਇਕਾਈ ਹੈ।

ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

(1) ਸਧਾਰਨ ਵਾਕ (2) ਸੰਜੁਗਤ-ਵਾਕ (3) ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਵਾਕ

(1) **ਸਧਾਰਨ-ਵਾਕ :** ਜਿਹੜਾ ਵਾਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਪਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਕਿਰਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ-ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਇੱਥੇ ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁਰਖੇ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ।

(2) **ਸੰਜੁਗਤ-ਵਾਕ :** ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉਪਵਾਕ ਵਾਲ਼ਾ ਉਹ ਵਾਕ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉਪਵਾਕ ਸੁੰਤਤਰ ਹੋਣ ਅਰਥਾਤ ਕੋਈ ਉਪਵਾਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੰਜੁਗਤ-ਵਾਕ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਵਿੰਗੇ-ਟੇਢੇ ਰੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਲੱਗਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲ਼ੇ-ਦੁਆਲ਼ੇ 'ਚੋਂ ਉਹ ਕਲਾਮਈ-ਦ੍ਰਿਸ਼ ਢੂੰਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

(3) **ਮਿਸ਼ਰਿਤ-ਵਾਕ :** ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਪਵਾਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜਾਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਧੀਨ ਉਪਵਾਕ ਮਿਲ਼ ਕੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਾਕ ਬਣਾਉਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਿਤ - ਵਾਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ :

- ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਫਰੋਲ਼ੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਹੈ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ-ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਚੁਣੋ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁੱਤ-ਘਾੜੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਉਸ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਲਾਕਾਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਪੁਸਤਕ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ।

ਪਾਠ-23

ਪਿੰਡ ਦੀ ਘੁਲਾੜੀ

ਚੱਲਦੀ ਘੁਲਾੜੀ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ,
ਬਲ਼ਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਭੱਜਦੀ।
ਬਲ਼ਦਾਂ ਨੂੰ ਚਾਚਾ, ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ਼ ਹੱਕਦਾ,
ਵੇਲਣੇ 'ਚ ਗੰਨੇ ਦੇਂਦਾ, ਤਾਇਆ ਨਾ ਥੱਕਦਾ।
ਗੰਨਿਆਂ ਦੀ ਭਰੀ 'ਛੱਜਾ' ਗਿਆ ਸੁੱਟ ਕੇ,
ਗੰਨੇ ਘੜੇ ਕਾਮਿਆਂ, ਕਮਾਦੋਂ ਕੱਟ ਕੇ।
ਬਲ਼ਦਾਂ ਦੇ ਘੁੰਗਰੂ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ,
ਪੀਓ ਰਸ ਮਿੱਠਾ, ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਪੁਕਾਰਦੇ।
ਟ੍ਰਾਲੀ ਉੱਤੋਂ ਭਰੀਆਂ ਉਤਾਰੀਂ 'ਮੋਹਣਿਆਂ',
ਮਿਹਨਤਾਂ ਲਿਆਉਣ ਰੰਗ ਸਦਾ 'ਸੋਹਣਿਆ'।
'ਕਿਰਪਾ' ਕੜਾਹਿਓਂ, ਮੈਲ਼ ਨੂੰ ਉਤਾਰਦਾ,
ਤਾਜ਼ਾ-ਤਾਜ਼ਾ ਰਸ, ਪੀਪੇ 'ਚੋਂ ਨਿਤਾਰਦਾ।
ਲੂੰਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾਟ ਆਵੇ ਧੂੰਏਂ-ਰੰਗ ਦੀ,
ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕੋਲ਼ੋਂ ਜਿਵੇਂ ਸੰਗਦੀ।
'ਛਿੰਦਾ' ਝੋਕਾ ਦੇਂਦਾ ਰੱਖੇ, ਖ਼ਿਆਲ ਅੱਗ ਦਾ,
ਬਾਲਣ ਲਿਆਉਣ ਲਈ, 'ਕੈਲਾ' ਫਿਰੇ ਭੱਜਦਾ।
ਮਿੱਠਾ-ਮਿੱਠਾ ਗੁੜ ਜਿਵੇਂ ਪੌਣੀਂ ਘੁਲ਼ਿਆ,
ਖਾਣ ਲਈ ਆਉਂਦਾ, ਹਰ ਕੋਈ ਤੁਰਿਆ।
ਪੱਕਦਾ ਕੜਾਹੇ ਗੁੜ, ਖਿੱਚਾਂ ਪਾਂਵਦਾ,
ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਂਵਦਾ।
ਉਂਗਲ਼ੀਆਂ ਚੱਟ ਗੁੜ ਖਾਣ ਸਾਰੇ ਜੀ,
ਭੋਲ਼ੇ-ਭਾਲ਼ੇ ਬਾਲ ਲੱਗਦੇ ਪਿਆਰੇ ਜੀ।
ਗੁੜ ਖਾਂਦੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ, ਕੋਈ ਨਾ ਵਿਚਾਰਦਾ,
ਗੁੜ ਵਾਲ਼ਾ ਚੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦਾ।

ਚੱਕ ਵਿੱਚ ਸੱਕਰ, ਬਣਾਵੇ 'ਧਰਮਾ',
ਮੁੱਠੀ-ਮੁੱਠੀ ਵੰਡੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ 'ਕਰਮਾ'।
ਪਾਥੇ ਨਾਲ਼ 'ਪ੍ਰੀਤਾ' ਗੁੜ ਨੂੰ ਸੁਆਰਦਾ,
ਗੁੜ-ਚੰਡਣੀ ਦੇ ਨਾਲ਼, ਪੇਸੀਆਂ ਨਿਹਾਰਦਾ।
ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਭੇਲੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦਾ 'ਕਰਮਾ',
ਸੌਂਫ ਵਾਲ਼ੀ ਟਿੱਕੀ ਦਾ ਮਾਹਰ 'ਧਰਮਾ'।
ਦਿਸੇ ਨਾ ਘੁਲਾੜੀ, ਪਿੰਡ ਯਾਦ ਆਂਵਦਾ,
ਸਾਂਭ ਲਵੋ ਵਿਰਸਾ, ਕਵੀ ਹੈ ਗਾਂਵਦਾ।
ਚੱਲਦੀ ਘੁਲਾੜੀ, ਪਿੰਡ ਲੱਗੇ ਹੱਸਦਾ,
ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਸਤੋ ਪੰਜਾਬ ਵੱਸਦਾ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

(ੳ) ਘੁਲਾੜੀ ਚੱਲਦੀ ਹੋਈ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ?

(ਅ) ਚਾਚਾ ਬਲ਼ਦਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ?

(ੲ) ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੰਨੇ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਘੁਲਾੜੀ ਤੱਕ ਕਿਵੇਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ?

(ਸ) ਗੰਨੇ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ :

(ੳ) ਚੱਲਦੀ ਘੁਲਾੜੀ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ,
ਬਲ਼ਦਾਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਭੱਜਦੀ।

(ਅ) ਗੁੜ ਖਾਂਦੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ, ਕੋਈ ਨਾ ਵਿਚਾਰਦਾ,
ਗੁੜ ਵਾਲ਼ਾ ਚੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦਾ।

3. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਚੱਕ : ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਭਾਂਡਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੱਕਰ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਪਾਥਾ : ਲੱਕੜ ਦਾ ਸੰਦ ਜਿਸ ਨਾਲ਼ ਚੱਕ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁੜ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪੇਸੀ : ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਰੋੜੀਆਂ।

ਲੂੰਬਾ : ਚਿਮਨੀ, ਭੱਠੀ ਆਦਿ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਨਿਕਲ਼ਨ ਦੀ ਥਾਂ।

ਕਮਾਦ : ਗੰਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ।

ਘੁਲਾੜੀ : ਵੇਲਣਾ, ਗੰਨਾ ਪੀੜਨ ਵਾਲ਼ਾ ਇੱਕ ਯੰਤਰ।

4. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਘੁਲਾੜੀ,ਵਿਰਸਾ, ਭੇਲੀ, ਕਮਾਦ, ਚੱਕ, ਗੁੜ, ਟ੍ਰਾਲੀ, ਘੁੰਗਰੂ।

ਪਾਠ-24

ਭੂਆ

ਭੂਆ ਨੂੰ ਮਿਲ਼ਿਆਂ ਦਸਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਵਰ੍ਹੇ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ-ਵਡੇਰਿਆਂ 'ਚੋਂ ਇਹੋ ਇੱਕ ਨਾਂ ਲੈਣ ਜੋਗੀ ਪੁਰਾਣੀ ਬੁੱਢੀ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਸੁਪਨੇ ਵਾਂਗ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਯਾਦ ਬਾਕੀ ਹੈ ਜਦ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭੂਆ ਮੈਨੂੰ ਉਂਗਲ਼ੀ ਲਾ ਕੇ, ਪਿਆਰ ਪੁਚਕਾਰ ਕੇ ਸਕੂਲ ਛੱਡਣ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਅੱਧੀ ਛੁੱਟੀ ਵੇਲ਼ੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਲ਼ਾਈ ਵਾਲ਼ੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕੌਲ ਲਿਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਏਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਤੀਹ-ਪੈਂਤੀ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣੇ ਨੇ।ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਉਹ, ਜਿਹੜੇ ਮੈਨੂੰ ਕਾਕਾ, ਪੁੱਤਰ ਆਖਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਮੌਤ ਦਾ ਖਾਜਾ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਪਰ ਮੇਰੀ ਭੂਆ 'ਕੰਧੀ ਉੱਤੇ ਰੁੱਖੜਾ', ਬਣੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ।

ਹਾਂ, ਤੇ ਮੈਂ ਐਤਕੀਂ ਜਦ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ 'ਤੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭੂਆ ਨੂੰ ਮਿਲ਼ਨ ਦੀ ਖ਼ਾਹਸ਼ ਨੂੰ ਮੈਂ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਭਾਵੇਂ ਕੱਚੀ ਸੜਕੇ ਪੂਰੇ ਪੰਜ ਮੀਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਤੇ ਏਨੇ ਹੀ ਆਉਂਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕੱਢਣੇ ਪੈਣੇ ਸਨ।

ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਵਿਆਹ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲ਼ੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਡੰਗ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਹਾਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਚਾਰ ਚੌਕੇ ਸੋਲ਼ਾਂ ਡੰਗ ਹਾਜ਼ਮੇ ਦੇ ਚੂਰਨ ਤੇ ਫੱਕੀਆਂ ਵਰਤੇ ਬਿਨਾਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਚਹੁੰ ਡੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੱਚ-ਘਰੜ ਪੂਰੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਇਹੋ-ਜਿਹੇ ਨਿਕ-ਸੁਕ ਤੋਂ ਦਿਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਜਾਪਣ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਤਵੇ ਦੇ ਫੁਲਕੇ ਖਾਧਿਆਂ ਜੁਗ ਹੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਥੇਰੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇੱਕ-ਅੱਧ ਡੰਗ ਹੀ ਪੂਰੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ਼ੇ। ਕਿਤੋਂ ਦੋ ਫੁਲਕੇ ਤੇ ਦਾਲ਼ ਮਿਲ਼ ਸਕਣ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਧੇਤਿਆਂ ਦੀ ਨੱਕ-ਵੱਢੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ।

ਸ਼ੁਕਰ-ਸ਼ੁਕਰ ਕਰ ਕੇ ਦੋ ਰਾਤਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਤੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਜਾਂਞੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਸੇਂ ਮਸੇਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਭੂਆ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਸੀ, ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਮੇਰੀ ਭੂਆ ਪਤਲੇ ਫੁਲਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਫੁਲਾ ਕੇ ਕਿੱਡੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ਼ ਖੁਆਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ।

ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਦੁਪਹਿਰਾਂ ਦਾ ਤੁਰਿਆ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਘੱਟਾ ਫੱਕਦਾ ਕਿਤੇ ਪੈਲ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਕਿਤੇ ਸੜਕੇ-ਸੜਕੇ, ਸੋਤੇ ਪਏ ਭੂਆ ਦੇ ਪਿੰਡ ਪੁੱਜਾ। ਜਾਨ ਵਿੱਚ ਜਾਨ ਆਈ।

ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬੜੀ ਗਰਮ-ਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਮੈਂ ਭੂਆ ਨੂੰ ਪੈਰੀਂ ਪੈਣਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ 'ਜੀਓ ਆਇਆਂ' 'ਸਦਕੇ ਆਇਆਂ' ਆਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਪਲ਼ੋਸੀ ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਭੂਆ

ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਨਿੱਘ ਨਾ ਲੱਭਿਆ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭੂਆ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਧਰਾਤੇ ਦੀ ਕਸਰ ਸੀ।

ਜਦ ਉਸ ਦੇ, "ਕਾਕਾ ਕਿੱਥੋਂ ਏਂ ਤੂੰ ?" ਉੱਤਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਭੂਆ ਮੇਰੇ ਦੁਆਲ਼ੇ ਲਿਪਟ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆ ਤੇ ਉੱਚੀ ਦੇ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਉੱਠੀ, "ਨੀ ਚੰਨਣ ਕੌਰੇ ! ਕੁੜੇ ! ਆਈਂ ਨੀ, ਭੱਜ ਕੇ। ਨੀ ਮੇਰਾ ......ਸਿੰਘ ਆਇਆ ਈ ਸੁੱਖ ਨਾਲ਼। ਵੇ ਮੁੰਡਿਓ, ਕੁੜੀਓ ! ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਇਆ ਆਇਆ ਜੇ।"

ਉਸ ਦੀ ਨੂੰਹ ਭੱਜੀ ਆਈ। ਭੂਆ ਦੇ ਪੋਤਰਿਆਂ, ਪੋਤੀਆਂ ਨੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦੁਆਲ਼ੇ ਘੇਰਾ ਘੱਤ ਲਿਆ। ਬਾਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖੀ ਪਰ ਦਾਦੀ ਦੀ ਗਵਾਹੀ, 'ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਇਆ'ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਭੂਆ ਦੀ ਨੂੰਹ ਮੈਥੋਂ ਛੋਟੇ ਥਾਂ ਸੀ, ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਣ ਤੇ ਬੋਲਣ-ਚਾਲਣ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਉਹ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ।

ਮੈਂ ਪੀੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸਾਂ, ਭੂਆ ਭੁੰਜੇ ਬੈਠੀ ਦੋਂਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ਼ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ, ਮੇਰਾ ਸਿਰ, ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਪਿਆਰਦੀ ਹੋਈ ਮੇਰੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਦੀ, ਮੇਰੇ ਬਾਲਾਂ, ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲ਼ੀ ਦੀ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਉੱਤਰ ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਹਾਂ ਜੀ, ਆਹੋ ਜੀ, ਜੀ।" ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲ਼ੇ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲ਼ਾ ਕਾਕਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਤੇ "ਕੁੜੇ ਉੱਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਦਾ ਆਹਰ ਕਰ। ਮੁੰਡਾ ਵੱਡੇ ਵੇਲ਼ੇ ਦਾ ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ", ਕਹਿ ਕੇ ਭੂਆ ਨੇ ਨੂੰਹ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਨਸਾਇਆ। ਮੈਂ ਬਥੇਰੀ ਨਾਂਹ-ਨੁੱਕਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉੱਥੇ ਸੁਣਾਈ ਕਾਹਨੂੰ ਹੋਣੀ ਸੀ।

ਭੁੱਖ ਮੈਨੂੰ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਜੰਞ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ ਵੇਲ਼ੇ ਰੋਟੀ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਮਠਿਆਈ ਖਾਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਉਸ ਨਾਲ਼ ਤਬੀਅਤ ਦਿੱਕ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈ ਦਿਲ ਨਾਲ਼ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਤੀਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਾਵਾਂਗਾ।

'ਓ, ਮੇਰਿਆ ਰੱਬਾ!' ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰ ਭਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਿਕਲ਼ੀ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਨੱਕੋ-ਨੱਕ ਪਰੋਸਿਆ ਥਾਲ਼ ਵੇਖਿਆ... ਚੱਕੀ ਦੇ ਪੁੜ ਜਿੱਡੇ ਦੋ ਪਰੌਂਠੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਘਿਓ ਵਗ-ਵਗ ਕੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਰਲ਼ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਮੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਤਕੜਾ ਅੰਬਾਰ ਉੱਸਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਬੁੱਕ ਸਾਰੀ ਸ਼ੱਕਰ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਛੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਸਹਿਮੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ਼ ਕਦੇ ਥਾਲ਼ ਵੱਲ ਵੇਖਾਂ ਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਵੱਲ - 'ਮੂਸਾ ਮੌਤੋਂ ਭੱਜਿਆ, ਅੱਗੇ ਮੌਤ ਖੜ੍ਹੀ' ਵਾਲ਼ੀ ਗੱਲ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੰਗਦੇ ਮਾਰੇ ਕੁਝ ਆਖ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਦਾ ਤੇ ਭੂਆ ਨੂੰ ਏਸ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ, ਨਾ ਕਹਿਣਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸੀ।

ਭੂਆ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਬਥੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾਵਾਂ, "ਭੂਆ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਗਰਾਹੀ ਦੀ ਵੀ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ,

ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਹੀ ਜੰਞ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਕਰ ਕੇ ਔਖਾ ਹਾਂ..... ਪਰ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਿਆਂ ਭੂਆ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਵਾਹੀ ਜਾਵੇ, "ਭਲਾ ਕਾਕਾ, ਇਹ ਹੈ ਕੀ ਏ ? ਹੌਲ਼ੇ-ਹੌਲ਼ੇ ਤੇ ਫੁਲਕੇ ਨੇ। ਖਾ ਲੈ, ਖਾ ਲੈ, ਮਾਂ ਸਦਕੇ !"

"ਤੇ ਭੂਆ ਜੀ ! ਇਹ ਏਨੀਆਂ ਸੇਵੀਂਆਂ ਕੌਣ ਖਾਵੇਗਾ ?" ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਬੋਲੀ, "ਖਾ ਲੈ, ਬੀਬਾ ਪੁੱਤ ! ਸੇਵੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਏ, ਇਹ ਤਾਂ ਐਵੇਂ-ਮੂੰਹ ਮਿੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨੇ। ਵੇਖੇਂ ਨਾ ਪੁੱਤ, ਏਥੇ ਬਾਹਰ ਥਾਂਵੇਂ ਕੀ ਪਿਆ ਲੱਭਦਾ ਏ ! ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਨਗਰਾਂ ਦੀ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਏਂ, ਉੱਥੇ ਤੇ ਜੋ ਬੱਤੀਆਂ ਦੰਦਾਂ 'ਚੋਂ ਮੰਗੋ ਮਿਲ਼ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਸੱਚ ਕਿਸੇ ਆਖਿਆ ਏ ਅਖੇ 'ਸ਼ਹਿਰ ਵਸੰਦੇ ਦੇਵਤੇ, ਬਾਹਰ ਵਸੰਦੇ ਪ੍ਰੇਤ'। ਏਥੇ ਤੇ ਵੀਰਾ ਇਹੋ ਦਾਲ਼-ਸਾਗ ਈ ਜੁੜਦਾ ਏ। ਤੇਰਾ ਫੁੱਫੜ ਜਿਉਂਦਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਅੰਬਰਸਰ ਗਏ। ਸਦਕੇ ਜਾਈਏ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਨਗਰੀ ਤੋਂ। ਸਬੱਬ ਨਾਲ਼ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ, ਘਰਾਂ ਦੇ ਪੁਆੜਿਆਂ 'ਚੋਂ ਕਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿਕਾਲ਼ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਮੇਰੀ ਜਿਠਾਣੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਗੰਗਾ ਜੀ ਲਿਜਾਣੇ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ,"ਸੈਂਕਰ ਦੀ ਮਾਂ, ਕਿਹੜਾ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਖ਼ਸਮ ਨੂੰ ਖਾਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਜਾਣੇ, ਤੂੰ ਵੀ ਚਲੀ ਚੱਲ।"ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਏਸੇ ਸਬੱਬ ਚਲੀ ਗਈ। ਦਿਲ ਤੇ ਬਥੇਰਾ ਕਰਦਾ ਏ ਪਈ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਗੰਗਾ ਮਾਈ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਆਵਾਂ..... ਸੈਂਕਰ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵੇਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਾ ਚੁੱਕੀ ਆਂ, ਪਈ ਮੁੰਡਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਹੋਰ ਸੈਂਕੜੇ ਖ਼ਰਚਨਾਂ, ਖਾਨਾਂ ਏਂ, ਇਹ ਵੀ ਜਸ ਖੱਟ ਛੱਡ, ਪਰ ਉਹ ਤੇ ਸੁਣਦਾ ਈ ਨਹੀਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ.......... ।

ਭੂਆ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕਿਆਂ ਆਪਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਤੇ ਏਧਰ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ-'ਅੱਗੇ ਜਿਠਾਣੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਸੈਂ, ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਭਤੀਜੇ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ।'

ਅਖ਼ੀਰ ਇਹੋ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਹੱਛਾ, ਉੱਖਲ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਚਾਰ ਸੱਟਾਂ ਵੱਧ ਕੀ ਤੇ ਚਾਰ ਘੱਟ ਕੀ, ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

ਅਜੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਬੁਰਕੀਆਂ ਹੀ ਲਾਈਆਂ ਸਨ ਕਿ ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਪੰਘਰੇ ਹੋਏ ਘਿਓ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਕੌਲ ਲਿਆ ਕੇ ਸੇਵੀਂਆਂ ਉੱਤੇ ਉਲੱਦ ਦਿੱਤਾ। ਘਿਓ ਸੇਵੀਂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ-ਫਿਰਦਾ ਫਿਰਾਂਦਾ ਸਾਰੇ ਥਾਲ਼ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ ਤੇ ਸੇਵੀਂਆਂ ਦਾ ਢੇਰ, ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਜ਼ੀਰੇ ਵਾਂਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ 'ਨਾ-ਨਾ' ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਮੇਰੀ ਕੌਣ ਸੁਣਦਾ ਸੀ ?

"ਇਸ ਆਪ-ਸਹੇੜੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕੀਕਣ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲ਼ੇ ?", ਬਥੇਰਾ ਸੋਚਿਆ ਪਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਲੱਭਾ। ਪਰੌਂਠੇ ਤਾਂ ਖ਼ੈਰ ਦੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਡੇਢ ਕੁ ਮੈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁੰਨ-ਤੁੰਨ ਕੇ ਲੰਘਾ ਲਏ ਪਰ ਸੇਵੀਂਆਂ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇ ? ਸਲਾਹ ਹੋਈ ਕਿ ਭੂਆ ਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਹੋਵੇ ਨਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦੋ ਰੁੱਗ ਭਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਬੰਨੇ ਸੁੱਟ ਹੀ ਛੱਡਾਂ, ਕੁਝ ਤਾਂ ਭਾਰ ਹੌਲ਼ਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲ਼ੀ ਕਮਬਖ਼ਤ ਭਰਜਾਈ ਦਾ ਕੀ ਕਰਦਾ, ਜਿਹੜੀ ਘਿਓ ਦਾ ਕੌਲ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੋਕਰੇ ਵਰਗਾ ਮੂੰਹ ਲੁਕਾਈ ਮੇਰੇ ਲਾਗੇ ਪਥੱਲਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੀ ਸੀ।

ਚਿੜੀ-ਚੋਗੇ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਸੇਵੀਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ, ਚਿੱਥ-ਚਿੱਥ ਕੇ ਲੰਘਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਭਰਜਾਈ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖ਼ਬਰੇ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਕਾਹਲ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਸੱਜੇ-ਖੱਬੇ ਤੱਕਿਆ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਰੁੱਗ ਸੁੱਟਾਂ। ਪਿਛਲੀ ਕੰਧ ਦੀ ਨੁੱਕਰੇ ਇੱਕ ਤੰਦੂਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ - ਇਹੋ ਠੀਕ ਹੈ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਮੌਕਾ ਮਿਲ਼ਿਆ ਤਾਂ ਸੁਆਹ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ-ਉਤਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਢੱਕ ਛੱਡਾਂਗਾ, ਬੱਸ।

ਤੇ ਮੈਂ ਦਿਲ ਪੀਡਾ ਕਰ ਕੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਸੇਵੀਂਆਂ ਮੇਰੀ ਲੱਪ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਰੁੱਗ ਭਰ ਲਿਆ। ਹੱਥ ਪਿਛਾਂਹ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਥਾਲ਼ੀ ਤੋਂ ਚੁੱਕਿਆ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਫਿਰ ਓਹੀ ਭਾਬੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਆ ਧਮਕੀ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਰੌਂਠਾ ਥਾਲ਼ੀ ਵਿੱਚ ਦੇ ਮਾਰਿਆ।

ਸੇਵੀਂਆਂ ਮੁੜ ਥਾਲ਼ੀ ਦੇ ਹਵਾਲ਼ੇ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਛੱਡ ਬੈਠਾ, 'ਹੁਣ ਖ਼ੈਰ ਨਹੀਂ।'

ਅੱਧ-ਪਚੱਧਾ ਮੁਕਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਾਲ਼ ਰੂਪੀ ਥਾਲ਼ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋਈ ਪਰ ਹੁਣ ਏਥੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਮੰਜੇ ਤੀਕ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੇਟ ਪਾਟਣ ਵਾਲ਼ਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਹ ਨਾਲ਼ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਲ਼ਦਾ।

ਅਖ਼ੀਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਵੀ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਤੇ ਮੈਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਵਿਛੇ ਹੋਏ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਢੱਠਾ। ਘੜੀ-ਮੁੜੀ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਟਕਾਰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜੇ ਮਰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਰਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ ?

ਅੱਕਲ਼ਕਾਂਦ 'ਚ ਜਾਨ ਆ ਗਈ। ਸੱਜਿਓਂ-ਖੱਬੇ ਤੇ ਖੱਬਿਓਂ-ਸੱਜੇ ਉੱਸਲ਼ਵੱਟੇ ਲੈਂਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਅਫਰੇਵਾਂ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉੱਤੋਂ ਆਖ਼ਰਾਂ ਦਾ ਵੱਟ। ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਵਗ-ਵਗ ਕੇ ਵਿਛਾਈ ਭਿਓਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੱਖੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਪਈ ਸੀ ਪਰ ਫੜ ਕੇ ਝੱਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅੱਧਾ-ਪੌਣਾ ਘੰਟਾ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਤੜਫਦਿਆਂ ਹੋਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਰਹੀ। ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ-ਕੁੜੀ ਜਾਗਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਵੈਣ ਹੀ ਮੰਗ ਵੇਖਾਂ। ਤਦੇ ਹੀ ਲੰਮਾ ਘੁੰਡ ਕੱਢੀ ਭਰਜਾਈ ਆ ਗਈ। ਮੇਰੀ ਮੌਤ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੀ ਰੱਤੀ-ਮਾਸਾ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਆਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੰਢਿਆਂ ਤੀਕ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਸੀ।

ਭਰਜਾਈ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇ ਕਦੇ ਇਸ ਵੇਲ਼ੇ ਮੇਰੀ ਵਹੁਟੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸੜਦੇ-ਸੜਦੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਖੋਹ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਚੁੱਕ ਮਾਰਦਾ ਪਰ ਕਰਦਾ ਕੀ, ਉਹ ਸੀ ਹੀ ਭਰਜਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਭੂਆ ਦੀ ਨੂੰਹ ਜਿਸ ਨਾਲ਼ ਨਾ ਬੋਲ ਨਾ ਚਾਲ।

ਇੱਕ ਵੇਰੀ ਇਨਕਾਰ, ਦੂਜੀ ਵੇਰੀ, ਤੀਜੀ ਵੇਰੀ ਪਰ ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ : ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਟੋਰਾ ਲਈ ਜਿਉਂ ਦੀ ਤਿਉਂ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ, ਬੜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਬਣੀ।

ਜਦ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਓਂਤ ਸੁੱਝੀ। ਮੈਂ ਕਟੋਰਾ ਲੈ ਪੈਂਦ ਵੱਲੋਂ ਖੇਸ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉੱਥੇ ਟਿਕਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਨੂੰ ਠੰਢਾ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ।"

ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਜੇਠ ਨੂੰ ਏਨੀ ਖੇਚਲ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰੇ ਇਹ ਖ਼ਿਆਲ ਕਰ ਕੇ ਕਿ ਜੇਠ ਜੀ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਉਤਾਵਲੇ ਹੋਣਗੇ, ਭੱਜ ਕੇ ਗੜਵੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ ਤੇ ਫੈਂਟ-ਫੈਂਟ ਕੇ ਠੰਢਾ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਛੰਨਾ ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ। ਖ਼ਿਆਲ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਫੜਾ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਬਣੇਗੀ ਪਰ ਸੱਸ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਖ਼ਾਲੀ ਛੰਨਾ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜੇ।

ਇਸ ਵੇਲ਼ੇ ਜੇ ਕਦੇ ਉਸ ਛੰਨੇ ਦੀ ਥਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸੰਖੀਏ ਦੀ ਗੋਲ਼ੀ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਤਰਜੀਹ ਦੇਂਦਾ।

ਇੱਕ ਘੁੱਟ, ਦੋ ਘੁੱਟ, ਚਾਰ ਘੁੱਟ ਪਰ ਕੀ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਛੱਪੜ ਜਿੱਡਾ ਛੰਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲ਼ਾ ਸੀ ?

'ਖ਼ਸਮ ਨੂੰ ਖਾ ਗਿਆ ਇਹੋ-ਜਿਹਾ ਸੰਕੋਚ, ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ ਸਲਾਹ ਹਾਲੇ ਮਰਨ ਦੀ।' ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ 'ਬੱਸ' ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਛੰਨਾ ਉਸ ਵੱਲ ਵਧਾਇਆ ਪਰ ਉਹ ਫੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ-ਦੋ ਕਦਮ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟ ਗਈ। 'ਹੱਛਾ, ਜ਼ਰਾ ਠਹਿਰ ਕੇ ਪੀਆਂਗਾ।' ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਛੰਨਾ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਮੰਜੇ ਦੀ ਪੈਂਦ ਵੱਲ ਹੀਂਹ ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਹੀਂਹ ਇੰਨੀ ਚੌੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪਰਾਤ ਜਿੱਡੇ ਛੰਨੇ ਨੂੰ ਝੱਲ ਸਕਦੀ। 'ਠੰਨ'ਕਰਦਾ ਛੰਨਾ ਭੁੰਜੇ ਜਾ ਪਿਆ ਤੇ ਦੁੱਧ ਡੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ।

"ਉਹੋ !" ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਛੰਨਾ ਭੁੰਜਿਓਂ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਝੱਟ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਫੜ ਲਿਆ।

"ਕੀ ਹੋਇਆ, ਕੁੜੇ ?" ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਭੂਆ ਆਪਣੀ ਡੰਗੋਰੀ ਖੜਕਾਉਂਦੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆ ਪੁੱਜੀ।

"ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਦੁੱਧ ਡੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ਏ", ਨੂੰਹ ਨੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਭਰੀ ਨੀਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ।

"ਤੇ ਫੇਰ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਲ਼ ਏ ? ਜਾਹ ਹੋਰ ਲੈ ਆ ਜਾ ਕੇ", ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਭੂਆ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਆ ਬੈਠੀ, "ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਦੋ ਘੜੀਆਂ ਬਹਿ ਕੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗੀ ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਥੱਕਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਾਹਨੂੰ ਔਖਿਆਂ ਕਰਾਂ ਸੂ, 'ਰਮਾਣ ਕਰ ਲਵੇ ਦੋ ਘੜੀਆਂ।"

ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਆਖਿਆ, 'ਭੂਆ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਹਰਿਦੁਆਰ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਏਂਗੀ।' ਇਸ ਵੇਲ਼ੇ ਨੂੰਹ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸੱਸ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਤੇ ਭੂਆ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ਼ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਕੀ ਆਖਿਆ ਈ ਜਾਗ ਲਾ ਛੱਡੀ ਏ ? ਸਾਰੇ ਨੂੰ ਈ ? ਹਾਏ, ਹਾਏ ਰੱਬਾ ! ਮੈਂ ਕਿਹੀ ਸੜ ਗਈ ਆਂ ਏਸ ਹੱਥੋਂ। ਸਾਰੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਕਾਹਨੂੰ ਜਾਗ ਫੂਕਣੀ ਸੀ। ਮੁੰਡਾ ਵਿਚਾਰਾ ਹੁਣ ਝਾਟਾ ਮੇਰਾ ਪੀਵੇਗਾ ? ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ ! ਸੰਧਿਆ ਵੇਲ਼ੇ ਦੇ ਦੋ ਫੁਲਕੇ ਖਾਧੇ ਸੂ, ਉੱਤੋਂ ਸੋਤਾ ਪਿਆ ਏ। ਇਹਨੇ

ਵਿਚਾਰੇ ਨੇ ਕੋਈ ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਆਉਣਾ ਸੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ? ਜਾਹ ਜਾ ਕੇ ਰਾਮੇ ਕਿਆਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਲੈ ਆ।"

"ਨਾ ਭੂਆ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਦੀ ਸਹੁੰ, ਜੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਭੇਜੋ", ਮੈਂ ਤਰਲੇ ਨਾਲ਼ ਕਿਹਾ।

"ਲੈ ਹੋਰ ਸੁਣ", ਭੂਆ ਪਿਆਰ ਭਰੀ ਘੁਰਕੀ ਨਾਲ਼ ਬੋਲੀ, "ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਰਾਹ ਏ। ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣਾ। ਮਾਂ ਸਦਕੇ! ਸ਼ਰਮ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਦੀ ਕਰਨੀ ਹੋਈ। ਇਹ ਕੋਈ ਬਗਾਨਾ ਘਰ ਏ? ਮੈਂ ਤੇ ਸਹਿਕ-ਸਹਿਕ ਕੇ ਲਿਆ ਸੀ ਤੈਨੂੰ। ਤਿੰਨਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੂੰਹੀਓਂ ਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਏਂ। ਪੁੱਤਰ, ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਜਫ਼ਰ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਤੈਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਲ਼ੇ ਹੋਣੇ?"

ਤੇ ਭੂਆ ਬੋਲਦੀ ਗਈ....... ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਭੂਆ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਸਨ ਪਰ ਧਿਆਨ ਬੂਹੇ ਵੱਲ ਸੀ।

ਭਰਜਾਈ ਆ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ, ਖ਼ਾਲੀ ਕਟੋਰਾ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤੇ ਸੱਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਨਿਰਾਸ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਟੀ ਚੁੰਘ ਗਈ ਏ।"

ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਭੂਆ ਬੋਲ ਉੱਠੀ, "ਬੱਸ! ਲੱਗ ਗਈ ਅੱਗ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ! ਓਹੀਓ ਦੁੱਧ ਜਿਹਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਨਹੀਂ ਕਬੂਲਦੇ, ਅੱਜ ਕਾਲ਼ ਪੈ ਗਿਆ ਏ। ਮੁੰਡਾ ਆਖੇਗਾ ਕਿਹੇ ਚੰਦਰੇ ਘਰ ਆ ਵੜਿਆਂ ਵਾਂ ਜੋ ਦੁੱਧ ਦੀ ਛਿੱਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੁੜਦੀ।"

ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਤੇ ਰਹਿਮ ਭਰੇ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ਼ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, "ਤੇ ਕਾਕਾ ਭੁੱਖਾ ਈ ਸਵੇਂਗਾ ਹੁਣ? ਹਾਏ, ਮਾਂ ਸਦਕੇ! ਕਿਹਾ 'ਰਮਾਣ ਪਿਆ ਲੱਗਦਾ ਏ ਮੈਨੂੰ।"

ਪਰ ਮੈਂ ਭੁੰਜੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਦੁੱਧ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ ਹੋਇਆ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, 'ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰਾ ਚਰਖਾ ਟੁੱਟਾ, ਜਿੰਦ ਅਜਾਬੋਂ ਛੁੱਟੀ।'

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

(ੳ) ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਤੀਹ-ਪੈਂਤੀ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਭੂਆ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਸਨ?

(ਅ) ਲੇਖਕ ਭੂਆ ਦੇ ਪਿੰਡ ਕਿਉਂ ਗਿਆ?

(ੲ) ਭੂਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਲਈ ਮੋਹ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ?

(ਸ) 'ਅੱਗੇ ਜਿਠਾਣੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਗਈ ਸੈਂ, ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਭਤੀਜੇ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਹੈ।' ਇਹ ਗੱਲ ਭਤੀਜੇ ਨੇ ਕਿਉਂ ਸੋਚੀ?

(ਹ) 'ਭਲਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰਾ ਚਰਖਾ ਟੁੱਟਾ ਜਿੰਦ ਅਜਾਬੋਂ ਛੁੱਟੀ', ਇਸ ਕਹਾਵਤ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ? ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਸ ਨੇ ਆਖੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ?

(ਕ) ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਏਨਾ ਡਰ ਕਿਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸੋਤੇ ਪਏ	:	ਸੌਣ ਵੇਲ਼ੇ
ਧੇਤਿਆਂ ਦੀ	:	ਧੀ ਵਾਲ਼ਿਆਂ ਦੀ, ਧੀ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ
ਅੰਧਰਾਤਾ	:	ਇੱਕ ਰੋਗ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ
ਆਹਰ	:	ਕੰਮ, ਧੰਦਾ, ਰੁਝੇਵਾਂ
ਤਬੀਅਤ ਫਿੱਕ ਹੋ ਗਈ	:	ਮਨ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ
ਅੰਬਾਰ	:	ਢੇਰ
ਬਾਬਤ	:	ਬਾਰੇ, ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ
ਗਰਾਹੀ	:	ਬੁਰਕੀ, ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਜੋ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ।
ਅੰਬਰਸਰ	:	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਸਬੱਬ ਨਾਲ਼	:	ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ, ਅਚਾਨਕ ਹੀ
ਪੁਆੜੇ	:	ਝਗੜੇ
ਕਮਬਖ਼ਤ	:	ਬਦਨਸੀਬ, ਭਾਗਹੀਣ
ਪਥੱਲਾ ਮਾਰ ਕੇ	:	ਚੌਂਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ
ਲੱਪ	:	ਇੱਕ ਹੱਥ ਦਾ ਰੁੱਗ
ਕਾਲ਼-ਰੂਪੀ	:	ਮੌਤ-ਰੂਪੀ
ਖ਼ਲਾਸੀ	:	ਛੁਟਕਾਰਾ, ਮੁਕਤੀ
ਇੰਤਜ਼ਾਮ	:	ਪ੍ਰਬੰਧ, ਬੰਦੋਬਸਤ
ਖੇਚਲ਼	:	ਕਸ਼ਟ, ਤਕਲੀਫ਼
ਉਤਾਵਲੇ	:	ਕਾਹਲ਼ੇ, ਤੇਜ਼, ਬੇਸਬਰੇ
ਤਰਜੀਹ ਦੇਣੀ	:	ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ
ਸੰਕੋਚ	:	ਸੰਗ, ਸ਼ਰਮ, ਝਿਜਕ
ਤਾਣ	:	ਬਲ, ਤਾਕਤ
ਹੀਂਹ	:	ਮੰਜੀ ਦੀ ਬਾਹੀ
ਸੰਧਿਆ ਵੇਲ਼ੇ	:	ਸੰਝ, ਤਕਾਲ਼ਾਂ ਵੇਲ਼ੇ
ਘੁਰਕੀ	:	ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ, ਡਰਾਵਾ, ਧਮਕੀ

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਖ਼ਾਹਸ਼, ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ, ਸਦਕੇ ਜਾਣਾ, ਜਸ ਖੱਟਣਾ, ਅੱਧ-ਪਚੱਧਾ, ਮੁਹਿੰਮ, ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਤੜਫਣਾ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ, ਚਿਤਾਵਨੀ, ਜਫ਼ਰ ਜਾਲਣੇ।

ਵਿਆਕਰਨ :

ਪਿਛਲੇ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਵਾਕ ਦੀ ਦੂਜੀ

ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

1 ਵਿਸਮੈ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ 2 ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ

3 ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ 4 ਹਾਂ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ

1 ਵਿਸਮੈ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਹੈਰਾਨੀ ਜਾਂ ਵਿਸਮੈ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸਮੈ ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਆਖਦੇ ਹਨ।

2 ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਜਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

3 ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਂਹ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

4 ਹਾਂ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ : ਜਿਸ ਵਾਕ ਵਿੱਚ ਕਿਰਿਆ ਹਾਂ-ਵਾਚਕ, ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਜਾਂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਾਂ-ਵਾਚਕ ਵਾਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ-ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੱਸੋ :

(ੳ) ਉਸ ਦੀ ਨੂੰਹ ਭੱਜੀ ਆਈ।

(ਅ) ਸਵਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।

(ੲ) "ਤੇ ਭੂਆ ਜੀ ! ਏਨੀਆਂ ਸੇਵੀਂਆਂ ਕੌਣ ਖਾਵੇਗਾ ?" ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਕਿਹਾ।

(ਸ) "ਕੁੜੇ ! ਆਈਂ ਨੀ, ਭੱਜ ਕੇ। ਨੀ ਮੇਰਾ ਸਿੰਘ .... ਆਇਆ ਈ, ਸੁੱਖ ਨਾਲ਼।"

(ਹ) ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਜੇਠ ਨੂੰ ਏਨੀ ਖੇਚਲ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ।

(ਕ) ਇੱਕ ਘੁੱਟ, ਦੋ ਘੁੱਟ, ਚਾਰ ਘੁੱਟ ਪਰ ਕੀ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਛੱਪੜ ਜਿੱਡਾ ਛੰਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲ਼ਾ ਸੀ ?

ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦੱਸੇ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਮੋਹ-ਭਿੱਜੀ ਘਟਨਾ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਅਖਾਉਤਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬਣਾਓ।

ਪਾਠ-26

ਰੱਬ ਦੀ ਪੌੜੀ

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਕੋਲ਼ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ' ਹੈ ਪਰ ਮੇਰਾ ਕਦੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ: ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਬਜ਼ਾਰ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਥਿਏਟਰ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅਖ਼ਬਾਰ, ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸੱਟਾ-ਮੰਡੀ ਹੈ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵੱਡੀ। ਨਿੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ਼ਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੇ ਸੂਈ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਤੀਕ ਵਿਕਦਾ ਹੈ, ਜੁਰਾਬਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਜੋੜਾ ਖ਼ਰੀਦਣ ਗਿਆ। ਸੋਚਿਆ, ਇਸੇ ਬਹਾਨੇ ਇਸ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਵੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਟੋਕੀਓ ਤੇ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਟੋਰ ਤੱਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਜਾਵਟ, ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਤਰਤੀਬ ਤੱਕ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆਂ ਸਾਂ। ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਇੱਕ ਅੱਠ-ਮੰਜ਼ਲਾ ਸਟੋਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮੰਜ਼ਲ ਦੀ ਹਰ ਪੌੜੀ ਅੱਗੇ ਸਜੀ-ਸਜਾਈ ਜਪਾਨੀ ਕੁੜੀ ਇਸ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਹਰ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲ਼ੇ ਦਾ ਦੂਹਰੀ ਹੋ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੇ, ਗਾਹਕ ਚੀਜ਼ ਲਵੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾ। ਸਟੋਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੈੱਸਟੋਰੈਂਟ, ਡਾਕਖ਼ਾਨਾ, ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਆਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ-ਪਰਚਾਵੇ ਲਈ ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਵੀ ਸੀ। ਵਿਚਕਾਰ ਉੱਚੇ ਥੜ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਹੀਰਿਆਂ-ਪੰਨਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਜੜੀ ਇੱਕ ਮੂਰਤੀ ਸੀ ਜੋ ਗਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਥੇ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ।

ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀ ਇਸ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਬੂਹੇ ਵਿੱਚ ਵੜਦਿਆਂ ਸਾਰ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਚਹਿਚਹਾਟ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉੱਥੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁਲਦਸਤੇ ਅਤੇ ਬੂਟੇ ਸਨ। ਜੀਅ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬੜੀ ਭੀੜ ਸੀ। ਮੈਂ ਰਾਲਫ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਗਾਹਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਚੀਰਦੇ ਹੋਏ ਜੁਰਾਬਾਂ ਵਾਲ਼ੇ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੇ। ਉੱਥੋਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਦੇ-ਪਹੁੰਚਦੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਚੱਲ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨਕਲੀ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਸੀ। ਪੰਛੀ ਵੀ ਨਕਲੀ ਸਨ। ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੇ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਰਾਲਫ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਿਕਾਰਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸਲੀ ਪੰਛੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬੋਲ ਰਹੇ। ਜੀਅ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੁਰਾਬਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲ਼ੇ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਨਿਗਰਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੇਚ ਦੀ ਜੁਰਾਬ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਰਾਬਾਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਚੁਣ ਲਈ ਤੇ ਮੁੱਠੀ ਮੀਚ ਕੇ ਜੁਰਾਬ ਦਾ ਮੇਚ ਲਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕੀ ਇਹ ਮੇਰੇ ਮੇਚ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ?"

ਨਿਗਰਾਨ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਮੇਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ ?"

ਜੁੱਤੀਆਂ ਤੇ ਜੁਰਾਬਾਂ ਦੇ ਮੇਚ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਬੜਾ ਵਹਿਮੀ ਹਾਂ।

ਜੁਰਾਬ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਕੇ ਤੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਕੇ ਮੈਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ਰੀਦਾਂਗਾ। ਨਿਗਰਾਨ ਨੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਾਉਣ ਉੱਤੇ ਕੁਝ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜੁਰਾਬ ਖ਼ਰੀਦਾਂ, ਮੈਂ ਜੁਰਾਬ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ।

ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਟੋਕੀਓ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸਾਂ। ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਸਟੋਰ ਵਿੱਚ ਜੇ ਫ਼ੀਤਾ ਵੀ ਖ਼ਰੀਦਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਰਮਚਾਰੀ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਤੁਹਾਡੀ ਤਸੱਲੀ ਲਈ ਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀ ਜੇ ਨਾ ਖ਼ਰੀਦੋ ਤਾਂ ਬੜੀ ਨਰਮੀ ਨਾਲ਼ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉੱਤੇ ਚਰਨ ਪਾਏ।

ਮੈਂ ਜੁਰਾਬ ਦੇ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲੱਗਾ। ਨਿਗਰਾਨ ਨੇ ਝੱਟ ਆਖਿਆ, "ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਰੱਖ। ਫਿਰ ਜੁਰਾਬਾਂ ਨੂੰ ਉਲਟਾਵੀਂ-ਪੁਲਟਾਵੀਂ।"

ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਮੈਂ ਜੁਰਾਬਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ। ਦੂਜੇ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ਼ਨ ਲਈ ਤੁਰਿਆ ਤਾਂ ਗਾਹਕਾਂ ਦੇ ਧੱਕਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆ ਪਿਆ।

ਦਿਨ ਦੇ 11 ਵੱਜੇ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਿੱਟੀ ਧੁੱਪ ਨਾਲ਼ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀਆਂ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਲਿੱਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੁੰਦਰ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗਲ਼ੀ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦੀ ਖ਼ਲਕਤ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਕਾਸ਼ ਨੀਲਾ-ਨੀਲਾ। ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੀ ਉੱਚੀ ਬੁਰਜੀ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਰਾਲਫ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ਼ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਫ਼ਿਫ਼ਥ ਐਵੇਨਿਊ ਦੀ 34 ਵੀਂ ਗਲ਼ੀ ਕੋਲ਼ ਦੀ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਉਸ ਆਖਿਆ, "ਚੱਲ, ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉੱਤੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤੱਕ ਲਈਏ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਪਰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤੱਕਿਆ।"

ਅਸੀਂ ਬਿਲਡਿੰਗ ਵੱਲ ਵਧੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬੂਹੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਕੇ ਲਿਫ਼ਟ ਵਾਲ਼ੀ ਥਾਂ ਜਾ ਖਲੋਤੇ ਜਿੱਥੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਟੋਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉੱਪਰ ਜਾਣ ਦੇ ਲਈ ਟਿਕਟ ਖ਼ਰੀਦ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਰਾਲਫ ਨੇ ਟਿਕਟ ਖ਼ਰੀਦੇ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਲਿਫ਼ਟ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ ਜੋ ਡਾਕ-ਗੱਡੀ ਵਾਂਗ ਛੁੱਟੀ ਤੇ ਠੂਹ 80ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਇੱਥੇ ਛੇ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਹੋਰ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਉੱਚੇ ਬੁਰਜ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ ਜਿੱਥੋਂ ਸਾਰਾ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਖੂੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੂਰਬੀਨਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ 40-40 ਮੀਲ ਆਲ਼ੇ-ਦੁਆਲ਼ੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਮਨਹਟਨ ਦਾ ਟਾਪੂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਡੱਬੀਆਂ ਵਰਗੇ ਘਰ ਹਨ, ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਮੋਟਰਾਂ ਕੀੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਤੁਰਦੀਆਂ-ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਹਡਸਨ ਦਰਿਆ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਦਰਿਆ ਦੇ ਗੰਧਲ਼ੇ ਸਲੇਟੀ ਪਾਣੀਆਂ ਨੇ ਟਾਪੂ ਨੂੰ ਵਗਲ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ਼ ਲੱਗਦੀ ਰਿਆਸਤ ਨਿਊ-ਜਰਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਫ਼ੈਕਟਰੀਆਂ, ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਖੇਤ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਦੂਜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇੱਥੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਹਵਾ ਦਾ ਦਬਾਅ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਪਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਠੰਢ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ 16 ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਹੋਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ —ਧਰਤੀ ਤੋਂ 1250 ਫ਼ੁੱਟ ਉੱਚਾ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਬੁਰਜੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਨੋਕ 1472 ਫ਼ੁੱਟ ਤੀਕ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ — ਕੁਤਬ ਦੀ ਲਾਠ ਤੋਂ ਚੌਗੁਣੀ ਉੱਚੀ। 102 ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਦੇ ਜੰਗਲ਼ੇ ਵਿੱਚ ਖੜੋ ਕੇ ਦੂਰਬੀਨ ਨਾਲ਼ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੰਗ-ਰੂਪ ਤੱਕ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਇੱਥੋਂ 80 ਮੀਲ ਦੂਰ ਤੱਕ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੂਰਜ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਨਿੱਖਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਆਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਥਰਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਅਸੀਂ ਹਡਸਨ ਦਰਿਆ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਟਾਪੂ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਭਰੀ ਹੋਈ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਵੀ ਤੱਕੀ-ਉਚੀ ਬਾਂਹ — ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ।

ਆਮ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਲੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤੇ ਬੁਰਜੀ ਬੱਦਲ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਖਰਲੀ ਮੰਜ਼ਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਲੋਕ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਬੱਦਲ਼ ਹਨ ਜੋ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਮੰਜ਼ਲ ’ਤੇ ਮੀਂਹ ਉਲਟਾ ਵਰ੍ਹਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਤਾਪਮਾਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਤੇ ਲੋਹੜੇ ਦੀ ਉਚਾਈ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਵਰਖਾ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਸੁਰਖ਼-ਸੁਰਖ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਉੱਚੀ ਬੁਰਜੀ ਤੋਂ ਸਭ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਕੰਪਨੀਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ-ਤੇੜੇ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ 52 ਲੱਖ ਦਰਸ਼ਕ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਅਜੂਬਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਹੀਗੀਰ ਇਸ ਨੂੰ ‘ਰੱਬ ਦੀ ਪੌੜੀ’ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਹਾਨ ਬਿਲਡਿੰਗ ਉਸ ਵੇਲ਼ੇ ਉੱਸਰੀ ਜਦੋਂ 1930 ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਮੰਦਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕੋਈ ਢਾਈ ਗਜ਼ ਦਾ ਚੁਬਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

1 ਅਕਤੂਬਰ, 1929 ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਟ੍ਰੱਕ ਇਸ ਥਾਂ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂਜੁ ਇਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬਣੇ ਹੋਟਲ ਨੂੰ ਢਾਹਿਆ ਜਾਵੇ। ਹੋਟਲ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਮਣ ਮਲਬਾ ਉਠਵਾ ਕੇ ਇੱਥੇ 55 ਫੁੱਟ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਹ ਖੋਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਪੌਣੇ ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਇਹ ਵਿਚਿੱਤਰ ਮਹਿਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਉੱਸਰਨ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸਭ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋੜ ਦਿੱਤੇ। 1930 ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਇੰਨੇ ਨਵੀਨ ਯੰਤਰ ਤੇ ਸਾਇੰਸ ਦੀਆਂ ਇੰਨੀਆਂ ਕਾਢਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿੰਨੀਆਂ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਜ਼ੋਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਤਾ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਡੇਢ ਮੰਜ਼ਲ ਉੱਸਰ ਜਾਂਦੀ। ਟ੍ਰੱਕ ਓਨਾ ਹੀ ਮਾਲ ਮਿਣ-ਤੋਲ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦੇ ਜਿੰਨਾ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਖਪ ਜਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਫ਼ਾਲਤੂ ਸਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਨਾਲ਼ ਆਲ਼ੇ-ਦੁਆਲ਼ੇ ਦੀਆਂ ਗਲ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰਾਹ ਰੁਕ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਇਨਸਾਨੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਾ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲ ਤੀਕ ਇਸ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਮਰੇ ਖ਼ਾਲੀ ਪਏ ਰਹੇ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਵਿਕੀ ਤੇ ਛੇਕੜ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਦਫ਼ਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਆਦਮੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ 60 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਫ਼ੌਲਾਦ ਖਰਚ ਹੋਇਆ। ਸਾਢੇ ਅੱਠ ਮੀਲ ਲੰਮੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਨਾਲ਼ਾਂ ਤੇ 3500 ਮੀਲ ਲੰਮੀ ਟੈਲੀਫ਼ੂਨ ਤੇ ਟੈਲੀਗਰਾਫ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। 74 ਲਿਫ਼ਟਾਂ ਹਨ, ਦੋ ਲੱਖ ਕਿਲੋਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਖ਼ਰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਾਢੇ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਖਿੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਖਿੜਕੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ 1860 ਪੌੜੀਆਂ ਹਨ। ਦੋ ਸੌ ਔਰਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ 35000 ਦਰਸ਼ਕ ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। 90ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਦੇ ਬੁਰਜ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਜੋ ਰਾਤ ਵੇਲ਼ੇ ਚਾਨਣ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਵਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ 300 ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ-ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਰੋਸ਼ਨੀ।

ਇਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਕਾਰਡ ਹੁਣ ਤੀਕ ਵਿਕ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਕਈ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲੀਡਰ, ਫ਼ਿਲਮ-ਸਟਾਰ, ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮਹਾਨ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਝਾਤ ਪਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਠੰਢੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਅਸੀਂ ਹੇਠਾਂ ਵਿਛੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਖਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਰਹੇ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਹਕੀਰ, ਨੀਵੀਂ, ਤੇ ਛੋਟੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇੱਥੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਮੁੜ 86 ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਲ ਉੱਤੇ ਆਏ। ਹਵਾ ਦੇ ਠੰਢੇ ਬੁੱਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅੰਦਰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਬਣੇ ਕੈਫ਼ੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਗਰਮ ਹੈਮਬਰਗਰ ਖਾਧੇ।

ਇਸ ਨਜ਼ਾਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ ਦੀ ਬੇਸੁਆਦੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਨਵੀਆਂ ਜੁਰਾਬਾਂ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਪਾ ਲਈਆਂ ਜੋ ਵਾਕਈ ਮੇਰੇ ਮੇਚ ਆ ਗਈਆਂ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ :

(ੳ) ਲੇਖਕ ਨੇ 'ਰੱਬ ਦੀ ਪੌੜੀ' ਕਿਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ?

(ਅ) ਲੇਖਕ ਨੇ ਨਿਊਯਾਰਕ ਅਤੇ ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਸਟੋਰ-ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਦੇਖਿਆ ?

(ੲ) 'ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ' ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਆਲ਼ੇ-ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ?

(ਸ) 'ਐਮਪਾਇਰ ਸਟੇਟ ਬਿਲਡਿੰਗ' ਕਦੋਂ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਈ ?

(ਹ) ਇਸ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ?

2. ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :

ਸਟੋਰ :	ਗੁਦਾਮ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇੱਕਠੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਵੱਡੀ ਦੁਕਾਨ
ਤਰਤੀਬ :	ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ, ਕ੍ਰਮ ਅਨੁਸਾਰ
ਨਿਗਰਾਨ :	ਦੇਖ-ਭਾਲ਼ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ, ਨਿਰੀਖਕ
ਬੁਰਜੀ :	ਮਿਨਾਰ, ਗੁੰਬਦ, ਗੁੰਬਦ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਬਣਿਆ ਮਕਾਨ
ਡਾਕ-ਗੱਡੀ ਵਾਂਗ :	ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ਼
ਸੁਰਖ਼ :	ਲਾਲ, ਰੱਤਾ, ਕਿਰਮਚੀ
ਮਾਹੀਗੀਰ :	ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨ ਵਾਲ਼ੇ, ਮਾਛੀ, ਮਛੇਰੇ
ਖਪ ਜਾਂਦਾ :	ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ, ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ, ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
ਫ਼ੌਲਾਦ :	ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਤੇ ਵਧੀਆ ਲੋਹਾ
ਫ਼ਿਫ਼ਥ ਐਵੇਨਿਊ:	ਪੰਜਵੀਂ ਗਲ਼ੀ, ਪੰਜਵਾਂ ਰਾਹ
ਖਾੜੀ :	ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਜੋ ਦੂਰ ਤੱਕ ਖ਼ੁਸ਼ਕੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।
ਕੈਫ਼ੇ :	ਕਾਫ਼ੀ-ਹਾਊਸ, ਉਹ ਥਾਂ ਜਿੱਥੇ ਕਾਫ਼ੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਪਿਆਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

3. ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :

ਸਜਾਵਟ, ਸਿਖਰਲੀ, ਚਰਨ ਪਾਉਣੇ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਗੰਧਲ਼ਾ, ਵਿਚਿੱਤਰ, ਵਾਕਈ, ਸ਼ਾਰਕਾਰ

ਵਿਆਕਰਨ :

ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਵਾਕ ਬੋਲਦੇ ਹੋ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲ ਕੇ ਜਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਗੱਲ ਦੱਸਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋ।

ਤੁਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਹੋ ਕਿ ਵਿਆਕਰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਡ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਅੱਠ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ ਹਨ : ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਕਿਰਿਆ, ਕਿਰਿਆ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ, ਸੰਬੰਧਕ, ਯੋਜਕ ਅਤੇ ਵਿਸਮਿਕ।

ਹਰ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦ ਦੀਆਂ ਅੱਗੋਂ ਕਈ-ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ : ਨਾਂਵ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪੜਨਾਂਵ ਦੀਆਂ ਛੇ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਬਦ-ਭੇਦਾਂ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ-ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ।

ਇਹ ਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ 'ਪਾਤਾਲ਼ ਦੀ ਧਰਤੀ' ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੇਖਕ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਲੈ ਕੇ ਪੜ੍ਹੋ।

ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਂਤ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਹਾਲ ਲਿਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਖਾਓ।

ਪਾਠ-26

ਗੱਗੂ

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲੋਂ ਆਉਂਦਿਆਂ ਬਸਤਾ ਕੰਧੋਲ਼ੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਮਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਅੱਗ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਪਿੱਤਲ਼ ਦੇ ਗਲਾਸ ਵਿੱਚ ਚਾਹ ਪਾ ਕੇ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ,"ਭਲ਼ਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬਾਹੁਲ਼ੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂਗੀ!" "ਬਾਹੁਲ਼ੀ!" ਮੈਂ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ਼ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਹਾਂ, ਬਾਹੁਲ਼ੀ, ਅੱਜ ਦੁਪਹਿਰੇ ਆਪਣੀ ਮੀਣੀ ਮੱਝ ਸੂ ਪਈ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਪੰਜ-ਕਲਿਆਣਾ ਕੱਟਾ ਦਿੱਤਾ ਐ।"

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਅੱਧੀ ਚਾਹ ਗਲਾਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਮੀਣੀ ਮੱਝ ਦੀ ਖੁਰਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ। ਖੁਰਲੀ ਦੇ ਮੁੱਢ 'ਚ ਮੱਝ ਮੂਹਰੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ, ਸ਼ਾਹ-ਕਾਲ਼ਾ ਕੱਟਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਿਆਰਾ-ਪਿਆਰਾ ਤੇ ਭੋਲੂ ਜਿਹਾ! ਉਸ ਦਾ ਬੱਲ੍ਹਾ ਮੱਥਾ (ਚਿੱਟੇ ਫੁੱਲ ਵਾਲ਼ਾ) ਮੈਨੂੰ ਗੋਰਾ-ਗੋਰਾ ਲੱਗਿਆ। ਚਾਰੇ ਖੁਰ ਹੇਠੋਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਗਿੱਠ ਚਿੱਟੇ ਜਿਵੇਂ ਚੰਹੁਆਂ ਨੂੰ ਮਿਣ ਕੇ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਪੂਛ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬੱਗਾ ਸੀ।

ਮੱਝ, ਕੱਟੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ਼ ਚੱਟ ਕੇ ਮਮਤਾ ਵੀ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ਼ ਲਿੱਬੜੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਜੀਭ ਨਾਲ਼ ਸਾਫ਼ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਕੱਟੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੱਟਦੀ, ਕਦੇ ਮੱਥਾ ਚੱਟਦੀ, ਕਦੇ ਕੰਨ ਚੱਟਦੀ, ਕਦੇ 'ਪੁੱਚ-ਪੁੱਚ' ਕਰ ਕੇ ਉਹਦੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹੀ ਜੀਭ ਫੇਰ ਦਿੰਦੀ। ਪਹਿਲੀ-ਨਜ਼ਾਰੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਕੱਟੇ ਨਾਲ਼ ਪਿਆਰ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਆ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਡੰਡਾ ਫੜਾ ਕੇ ਮੱਝ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ, "ਇੱਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਧਿਆਨ ਰੱਖੀਂ। ਕਾਂ-ਕੁੱਤਾ ਕੱਟੇ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਨਾ ਮਾਰ ਜਾਵੇ। ਕਟੜੂਆਂ ਦੇ ਖੁਰ ਕੂਲ਼ੇ ਤੇ ਕੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਜਾਨਵਰਾਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਐ।"

ਕਿੱਕਰ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਕਾਂ ਨੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਝਕਾਨੀ ਦੇ ਕੇ ਠੂੰਗਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੈਂ ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਡੰਡਾ ਹਿਲਾ ਕੇ ਉਡਾ ਦਿੰਦਾ।

ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕੱਟਾ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦਾ ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਧੜੰਮ ਕਰ ਕੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ।ਮੱਝ ਭੱਜ ਕੇ ਉੱਧਰ ਜਾਂਦੀ।ਉਸ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ਼ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ।

"ਮਾਂ! ਆਪਾਂ ਕੱਟੇ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਜਿਹਾ ਨਾਂ ਰੱਖੀਏ! ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਭੋਲੂ ਜਿਹਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਐ। ਆਪਾਂ ਇਸ ਨੂੰ 'ਗੱਗੂ' ਕਿਹਾ ਕਰਾਂਗੇ।"

"ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲ਼ੇ ਕਾਵਾਂ-ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸੁੱਝਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ," ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਵੇਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ 'ਗੱਗੂ' ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਆਥਣ, ਸਵੇਰ ਜਦੋਂ ਧਾਰ

ਕੱਢਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮਾਂ ਕਹਿੰਦੀ,"ਗੱਗੂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਧਾਰ ਕੱਢ ਲਈ ਆ ਕਿ ਨਹੀਂ ?"

ਜਿਵੇਂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ-ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਮਿਲ਼ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਇਹ ਹੌਲ਼ੀ-ਹੌਲ਼ੀ ਘਟਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੱਗੂ ਨਾਲ਼ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਗੱਗੂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਘਰਦਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਸਾਂਝ ਘਟਦੀ ਗਈ। ਉਸ ਨਾਲ਼ ਮੇਰੀ ਸਾਂਝ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਹੁਣ ਗੱਗੂ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਲੰਘਦਾ, ਗੱਗੂ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਅੜਿੰਗਦਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਗੱਗੂ ਦੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਨ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲ਼ੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਨਾਲ਼ ਇਹ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, "ਗੱਗੂ ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਥਣ ਚੁੰਘਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਫੇਰ ਇੱਕ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੱਸ ਗੱਗੂ ਦਾ ਥਣਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਵਾ ਕੇ, ਜਦੋਂ ਮੱਝ ਪਸਮ ਪਵੇ, ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ਼ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।"

"ਪਰ ਮਾਂ! ਮੀਨੀ ਮੱਝ ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦੁੱਧ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੀਣ ਦਿੰਦੇ ?" ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ 'ਨ੍ਹੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਧਾਰ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿੱਲੇ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ। ਗੱਗੂ ਝੱਟ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਦੁੱਧ ਗਪਲ਼-ਗਪਲ਼ ਕਰ ਕੇ ਚੁੰਘ ਜਾਂਦਾ। ਘਰ 'ਚ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਇਸ ਸ਼ਰਾਰਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ।

ਗੱਗੂ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜੀ ਰੋਟੀ ਦਿਖਾ ਕੇ ਗੱਗੂ ਕਹਿ ਕੇ 'ਵਾਜ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਭੱਜਾ ਆਉਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਲਾਡ ਨਾਲ਼ ਮੇਰੇ ਪੋਲੀਆਂ-ਪੋਲੀਆਂ ਢੁੱਡਾਂ ਵੀ ਮਾਰਦਾ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਗੁੜ ਦੀਆਂ ਰੋੜੀਆਂ ਗੱਗੂ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਉਂਦਾ, ਉਹ ਗੁੜ ਖਾ ਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਉਂਗਲ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੱਟਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਾਲ਼ ਹੱਥ 'ਚ ਰੋਟੀ ਫੜ ਕੇ ਮੈਂ ਗੱਗੂ ਕੋਲ਼ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਰੋਟੀ ਤੱਕ ਮੂੰਹ ਨਾ ਅੱਪੜਦਾ। ਉਹ ਧੌਣ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖੋਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ ਕਰਦਾ। ਜੇ ਫੇਰ ਵੀ ਮੂੰਹ ਨਾ ਅੱਪੜਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੌਡੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕਰਦਾ।

ਰੋਟੀ ਖੁਆ ਕੇ ਮੈਂ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ਼ ਕਹਿੰਦਾ,"ਗੱਗੂ ਚੱਲ ਆਪਣੇ ਕਿੱਲੇ 'ਤੇ ਚਲਿਆ ਜਾਹ," ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸਮਝ ਕੇ ਝੱਟ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ।

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੈਂ ਖਾਣ ਵਾਲ਼ੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਦਿਖਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦਾ। ਗੱਗੂ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਦਾ। ਅਸੀਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗੇੜੇ ਕੱਢਦੇ। ਮਾਂ ਅੱਕ ਕੇ ਆਖਦੀ,"ਬਲੋਲ੍ਹਾ! ਕੱਟੇ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਵਿਹੜਾ ਪੁਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਸਾਂ-ਮਸਾਂ ਸੰਭਰਿਆ-ਸੂਰ੍ਹਿਆ ਸੀ।"

ਮੈਂ ਸਕੂਲੋਂ ਆ ਕੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮੱਝਾਂ ਚਾਰਨ ਜਾਂਦਾ। ਗੱਗੂ ਵੀ ਨਾਲ਼ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਕੀ ਪਸ਼ੂਆ ਨਾਲ਼ੋਂ ਅੱਡ ਕਰ ਕੇ, ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਉਧੱਰ ਚਰਨ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਜਿੱਧਰ ਵਧੀਆ ਲਵਾ-ਲਵਾ ਹਰਾ ਘਾਹ ਹੁੰਦਾ।

ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਕੋਲੇ ਨਾਲ਼ ਮੈਂ 'ਗੱਗੂ' ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਟੋਕਿਆ, "ਕਿਉਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਕਾਲ਼ੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਐਂ?"

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਕਾਪੀ 'ਤੇ 'ਗੱਗੂ' ਲਿਖਿਆ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ, "ਇਹ ਕੀਹਦਾ ਨਾਂ ਐਂ?" ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਮਾਸਟਰ ਜੀ, ਇਹ ਮੇਰੇ ਆੜ੍ਹੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ।"

ਭਾਵੇਂ ਗੱਗੂ ਅੱਗੇ ਨਾਲ਼ੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਕੂਲੋਂ ਆਉਂਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਬੂਹੇ 'ਚ ਦੇਖ ਗੱਗੂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਅੜਿੰਗਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਆਏ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਸਤਾ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ। ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਸਿੰਗਾਂ ਹੇਠਾਂ ਪੋਲੀ-ਪੋਲੀ ਖੁਰਕ ਕਰਦਾ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਗੱਗੂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ਼ ਲਾਡੀਆਂ-ਬਾਡੀਆਂ ਨਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਮੈਨੂੰ ਟੇਕ ਨਾ ਅਉਂਦੀ।

ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਗੱਗੂ ਹੁਣ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਣਾ ਛੱਡ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੇ ਪੱਠੇ ਹੀ ਖਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਸਾ ਤੁੜਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਰੱਜ ਕੇ ਪੱਠੇ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ।

ਕਈ ਵਾਰ ਗੱਗੂ ਨਾਲ਼ ਖੇਡਦਿਆਂ-ਖੇਡਦਿਆਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲੈਂਦਾ। ਮਾਂ ਝਿੜਕ ਕੇ ਕਹਿੰਦੀ, "ਕਿਉਂ ਕੱਟੇ ਨੂੰ ਚੁੰਮੀ-ਚੱਟੀ ਜਾਨੈਂ। ਮੂੰਹ 'ਚ ਗੰਦੇ ਵਾਲ਼ ਪੈ ਜਾਣਗੇ।"

ਮੈਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ, "ਗੱਗੂ ਵੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।"

ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਕੂਲੋਂ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗੱਗੂ ਦਾ ਅੜਿੰਗਣਾ ਸੁਣਾਈ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਗੱਗੂ ਏਧਰ-ਉੱਧਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ "ਗੱਗੂ! ਗੱਗੂ!" ਕਰ ਕੇ ਕਈ 'ਵਾਜਾਂ-ਮਾਰੀਆਂ ਪਰ ਗੱਗੂ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਿੱਲੇ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਉੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਚਵੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਗੱਗੂ ਕਿੱਥੇ ਆ, ਮਾਂ?"

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮਾਂ ਨੇ ਕਈ ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਕੀਤੇ। ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ 'ਤੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੇਰਾ ਗੱਗੂ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਰੋਂਦੇ-ਰੋਂਦੇ ਨੇ ਮੈਂ ਭਰੇ-ਪੀਤੇ ਮਨ ਨਾਲ਼ ਪੁੱਛਿਆ,

"ਮੇਰਾ ਗੱਗੂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਵੇਚਿਆ?"

"ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ," ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਧੀ। ਮਾਂ ਨੇ ਮਿੰਨਤ-ਤਰਲਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖੁਆਈ। ਮਾਂ ਨੇ ਲਾਰਾ ਵੀ ਲਾਇਆ ਕਿ ਆਪਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਵਾਂਗੇ।

ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਆਪਾਂ, ਆਪਣੇ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਈਏ।" "ਵੇਚੀ ਚੀਜ਼ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾਂਦੀ," ਬਾਪੂ ਦਾ ਇੱਕ-ਟੁੱਕ ਉੱਤਰ ਸੀ।

ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀ ਦੋਸਤ ਪਾਲੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, "ਤੇਰਾ ਗੱਗੂ ਤੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦਲੀਪੇ ਨੂੰ ਵੇਚਦਿਆਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਦਲੀਪਾ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿੱਕਰ ਨਾਲ਼ ਨੂੜ ਕੇ ਨੱਥ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿੱਖਾ ਸੂਆ ਗੱਗੂ ਦੇ ਨੱਕ 'ਚੋਂ ਲੰਘਾਇਆ। ਫਿਰ ਮੋਰੀ ਵਿੱਚ ਦੀ ਰੱਸੀ ਦੀ ਨੱਥ ਪਾ ਦਿੱਤੀ।"

ਪਾਲੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ,"ਜਦੋਂ ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਨੱਕ 'ਚ ਮੋਰੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਬਹੁਤ ਤੜਫਿਆ, ਬਹੁਤ ਅੜਿੰਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ 'ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।"

ਪਾਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਮੈਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਦਲੀਪੇ ਦੇ ਘਰ ਵੱਲ ਸ਼ੂਟ ਵੱਟ ਲਈ। ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿੱਛੋ ਫੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੈਂ ਚਿੜੀ-ਪੂੰਝਾ ਛੁਡਾ ਕੇ ਭੱਜ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਦਲੀਪੇ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਲ਼ੇ ਵਾੜੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਗੱਗੂ ਇੱਕ ਨੁੱਕਰ 'ਚ ਗੋਹੇ ਨਾਲ਼ ਲਿੱਬੜਿਆ-ਤਿਬੜਿਆ ਉਦਾਸ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਗਲ਼ ਨੂੰ ਚੰਬੜ ਗਿਆ। ਗੱਗੂ ਦਾ ਨੱਕ ਦੀ ਪੀੜ ਨੇ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਗੱਗੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇ ਅੜਿੰਗਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੀੜ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਟਕ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਰਦਾ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੇਰੀ ਹਾਕ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ। ਗੱਗੂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜਚੂ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮਾਂ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ।

"ਕੋਈ ਨਾ ਪੁੱਤ, ਆਪਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਚੱਲਾਂਗੇ," ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਹੁਣੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਦੇਖ ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਗੱਗੂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਗੱਗੂ ਦਾ ਨੱਕ ਕਿਉਂ ਪਾੜਿਆ ਹੈ?"

ਗੱਗੂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪੀੜ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲ਼ ਸਕੀ।

ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿੱਠੀਆਂ-ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ ਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਘਰ ਲੈ ਆਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀ ਦਲੀਪੇ ਦੀ ਰੇੜ੍ਹੀ ਸਿਆਣ ਲਈ। ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਜੋੜ ਕੇ ਰੇੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਪੱਠੇ ਲੱਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੱਗੂ ਮਸਾਂ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਲੀਪਾ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਤੋਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ਼ ਸੋਟੀਆਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਗੱਗੂ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਸੋਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਾਸਾਂ ਉੱਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਬਰਾਬਰ ਆ ਕੇ ਗੱਗੂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ਼ ਅੜਿੰਗਿਆ ਅਤੇ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਭੱਜ ਕੇ ਦਲੀਪੇ ਦੇ ਹੱਥ 'ਚੋਂ ਸੋਟੀ ਖੋਹ ਲਈ ਤੇ ਕਿਹਾ,"ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੁੱਟ ਰਿਹਾ ਏਂ? ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨੱਕ ਪਾੜ ਕੇ ਨੱਥ ਕਿਉਂ ਪਾਈ ਹੈ?"

ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

"ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਤੇਰੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਗੱਗੂ ਮੈਨੂੰ ਮੋੜ ਦੇ," ਮੈਂ ਦਲੀਪੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ਼ ਹਲੂਣਦਿਆਂ ਕਿਹਾ। ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਫੇਰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਮੁਤਰ-ਮੁਤਰ ਝਾਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਸੋਟੀ ਖੋਹ ਕੇ ਇੱਕ ਦੋ ਸੋਟੀਆਂ ਗੱਗੂ ਦੇ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਗੱਗੂ ਨੇ ਇੱਕ ਪੈਰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਨਾ ਪੁੱਟਿਆ। ਗੱਗੂ ਤਰਸ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਦਲੀਪੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਗੱਗੂ ਮੇਰਾ ਆੜੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਹੀ ਆਖੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਨਾ।"

"ਹੂੰ! ਪਸੂਆਂ ਨਾਲ਼ ਕਾਹਦੀ ਆੜੀ? ਤੂੰ ਇਹਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਪੜ੍ਹਾ ਲਿਆ, ਬਈ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਜੂ," ਦਲੀਪਾ ਬੋਲਿਆ।

ਦਲੀਪੇ ਨੇ ਫੇਰ ਮੂੰਹ ਨਾਲ਼ 'ਟਿੱਚ-ਟਿੱਚ' ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਗੱਗੂ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਸੋਟੀ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੋਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਗੱਗੂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਸੀ।

"ਇਹ ਤੇਰੇ ਆਖੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਹਾਂ ਗੱਗੂ ਹੁਣੇ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਤੁਰ ਪਵੇਗਾ," ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

"ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?" ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਸਤੇ 'ਚੋਂ ਰੋਟੀ ਕੱਢੀ ਤੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਚੱਟਿਆ।

ਮੈਂ ਗੱਗੂ ਦੇ ਪਿੰਡੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਕੋਲ਼ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਚੱਲ ਗੱਗੂ! ਆਪਣੇ ਘਰ ਚੱਲੀਏ," ਤੇ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਹੱਥ ਨਾਲ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ।

ਗੱਗੂ ਝੱਟ-ਪੱਟ ਸਣੇ ਰੇੜ੍ਹੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ਼ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ੇ ਰਸਤੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਦਲੀਪਾ ਛਾਲ਼ ਮਾਰ ਕੇ ਰੇੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਤੇ ਗੱਗੂ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਦਲੀਪਾ ਓਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਖੜ੍ਹਾ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮੈਂ ਤੇ ਗੱਗੂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ਾ ਮੋੜ ਨਹੀਂ ਮੁੜ ਗਏ।

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. **ਦੱਸੋ :**

(ੳ) ਮੱਝ ਦਾ ਕੱਟਾ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਸੀ ?

(ਅ) ਮੱਝ ਕੱਟੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਮਤਾ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ?

(ੲ) ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਗੱਗੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ?

(ਸ) ਨੱਥ ਨਾਲ਼ ਗੱਗੂ ਦੇ ਨੱਕ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ?

(ਹ) ਲੇਖਕ ਦਲੀਪੇ ਕੋਲ਼ੋਂ ਗੱਗੂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੈ ਆਇਆ ?

(ਕ) ਰੇੜ੍ਹੀ ਅੱਗੇ ਜੁੜੇ ਗੱਗੂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਆਨ ਕਰੋ।

2. **ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :**

ਮੀਣੀ	:	ਉਹ ਗਾਂ ਜਾਂ ਮੱਝ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੰਗ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜੇ ਹੋਏ ਹੋਣ।
ਪੰਜ ਕਲਿਆਣਾ	:	ਉਹ ਮੱਝ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰੇ ਖੁਰ ਚਿੱਟੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਵਿੱਚ ਚਿੱਟਾ ਫੁੱਲ ਹੋਵੇ।
ਗਪਲ਼-ਗਪਲ਼	:	ਗਟ-ਗਟ ਕਰ ਕੇ ਪੀ ਜਾਣਾ।
ਅੜਿੰਗਦਾ	:	ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ਼ ਬੋਲਣਾ।
ਆੜੀ	:	ਮਿੱਤਰ, ਦੋਸਤ।

3. **ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :**

ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਅੱਗ ਮਚਾਉਣੀ, ਸਾਂਝ, ਮਹਿਸੂਸ, ਢੁੱਡ, ਆੜੀ, ਅੱਚਵੀ ਲੱਗਣੀ, ਸ਼ੂਟ ਵੱਟਣੀ।

4. **ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੋ:**

ਵਿਆਕਰਨ : ਸਮਾਸ ਸ਼ਬਦ : ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਬਣੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਮਾਸ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸਮਾਸੀ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣ ਕੇ ਕਾਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਜਿਵੇਂ : 'ਨ੍ਹੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ, ਮਿੰਨਤ-ਤਰਲਾ, ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ, ਭਰੇ-ਪੀਤੇ।

ਪਾਠ-27

ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ

ਵਿੱਦਿਆ	:	ਇੱਕ ਸੁਘੜ ਇਸਤਰੀ
ਦੀਨ ਦਿਆਲ	:	ਪਤੀ
ਲਤਾ	:	ਬੇਟੀ
ਸੋਨੂੰ	:	ਬੇਟਾ

(ਇੱਕ ਸਾਫ਼-ਸੁਥਰਾ ਕਮਰਾ, ਵਿੱਦਿਆ ਫਰਸ਼ 'ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਵਿਛਾ ਕੇ ਮਸ਼ੀਨ ਚਲਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਸੋਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੈਠਾ ਖੇਡਦਾ ਹੈ)

ਵਿੱਦਿਆ : ਬੇਟਾ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੇਡਿਆ ਨਾ ਕਰ, ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਲੈ, ਭੈਣ ਜੀ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਮ-ਵਰਕ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲੈ।

ਸੋਨੂੰ : ਕਰ ਲਿਆ ਸਾਰਾ ਕੰਮ, ਮੰਮੀ ਪਹਾੜਾ ਯਾਦ ਕਰਵਾ ਦਿਓ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਅੱਜ ਕਿਹੜਾ ਪਹਾੜਾ ਏ ?

ਸੋਨੂੰ : ਅੱਠ ਦਾ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਦੋ ਤੋਂ ਸੱਤ ਤੱਕ ਯਾਦ ਨੇ ?

ਸੋਨੂੰ : ਹਾਂ, ਮੰਮੀ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਚੰਗਾ ਸੱਤ ਦਾ ਸੁਣਾ, ਪਹਿਲਾਂ।

ਸੋਨੂੰ : (ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ) ਇੱਕ ਸਾਤਾ-ਸਾਤਾ, ਦੋ ਸਾਤੇ ਚੌਦਾਂ, ਤਿੰਨ ਸਾਤੇ ਇੱਕੀ, ਚਾਰ ਸਾਤੇ ਬੱਤੀ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਨਹੀਂ, ਚਾਰ ਸਾਤੇ ਅਠਾਈ, ਲਤਾ ਨੂੰ ਬੁਲਾ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਵਾਏਗੀ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਗਈ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਗਈ।

(ਸੋਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ) ਲਤਾ, ਨੀ ਲਤਾ, ਓਏ ਸੋਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਡੈਡੀ ਆ ਗਏ।

(ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

ਲਤਾ : ਮੰਮੀ ਕਿੱਥੇ ਹਨ, ਡੈਡੀ ?

ਸੋਨੂੰ : ਡੈਡੀ ! ਡੈਡੀ !, ਮੰਮੀ ਕਿੱਥੇ ਹਨ, ਡੈਡੀ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਜੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਤੁਸੀ ਆਏ ਹੋ। ਕਿਉਂ ਲਤਾ, ਏਨੀ ਦੇਰ ਲੱਗੀ ਏ, ਅੱਜ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਨੂੰ?

ਸੋਨੂੰ : ਮੰਮੀ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਦੀ, ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸ਼ਾਹੀ, ਪਿੱਛੇ ਜੂੜਾ ਅਤੇ ਦੋ ਚੁੰਨੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾੜ੍ਹੀ ਬੰਨੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਵੇਖੋ, ਹੁਣ ਮੂੰਹ ਧੋ ਕੇ ਆਈ ਹੈ, ਭੈਣ ਜੀ ਬਣੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਦਾ ਹੈ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਵੇਖ ਲਤਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਦੀ ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।

ਲਤਾ : ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਖੇਡਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਮੰਮੀ, ਕੋਈ ਭੈੜੀ ਖੇਡ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਭੈਣ ਜੀ ਹੀ ਬਣੀ ਸੀ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਲੈ ਬੇਟੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸੱਚੀ-ਮੁੱਚੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗੀ ਲਾਲ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕੇ ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਬਣਾਵੇ ਤਾਂਕਿ ਬੱਚੇ ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲਣ, ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰਨ।

ਸੋਨੂੰ : ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ? ਡੈਡੀ ਤਾਂ ਆਏ ਨਹੀਂ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲ਼ੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲਣਾ ਪਿਆ।

ਲਤਾ : ਮੰਮੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾਓਗੇ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਅਜੇ ਤੂੰ ਬੱਚੀ ਏਂ, ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਭੈਣ ਜੀ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਅਫ਼ਸੋਸ! ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਭੈਣ ਜੀ ਨਾ ਬਣ ਸਕੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਚਾਅ ਤੈਨੂੰ ਓਹੋ-ਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰਾਂਗੀ।

ਸੋਨੂੰ : ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਜੀ ਵੇਖੀ ਹੈ, ਕਿੱਡਾ ਜੂੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ਼) ਐਡਾ, ਲਤਾ, ਤੂੰ ਓਹੋ-ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੇਂਗੀ।

ਲਤਾ : ਸਾਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਤੇਰੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਨਾਲ਼ੋਂ ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ!

ਵਿੱਦਿਆ : ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੀ ਕੌਣ ਏ, ਸੋਹਣਾ? ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੌਣ ਕਰਦੀ ਏ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ਼?

ਸੋਨੂੰ : ਭੈਣ ਜੀ ਕੋਈ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਏ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ਼ੋਂ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਮੈਂ ਲਤਾ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲ਼ੀ ਭੈਣ ਜੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣਾ।

ਲਤਾ : ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਕਿਹ-ਜਿਹੀ ਬਣਾਓਗੇ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੋਨੂੰ ਦੀ ਭੈਣ ਜੀ ਵਾਂਗੂੰ ਡਰਾਉਣ ਵਾਲ਼ੀ ਭੈਣ ਜੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ। ਉਹ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਡੰਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਡਰਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਘੱਟ ਸਨ।

ਲਤਾ : ਫੇਰ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਚੌਥੀ, ਪੰਜਵੀਂ ਮੈਂ ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ। ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਨਾ ਥੱਕਦੇ, ਅਸੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨਾ ਥੱਕਦੇ।

ਸੋਨੂੰ : ਉਹ ਮਾਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮਾਰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵੇਲ਼ੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ।

ਲਤਾ : ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਹਾਂ ਬੇਟਾ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਘਰ ਤੁਹਾਡੀ ਮੰਮੀ ਹੈ, ਓਵੇਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੰਮੀ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਉਹ ਸਕੂਲ ਨਾ ਆਉਂਦੇ ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸ ਕੇ ਛੁੱਟੀ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਕੇ ਜਾਂਦੇ।

ਲਤਾ : ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਫੇਰ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ਼ ਗ਼ੁੱਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ, ਅਸੀਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਹੱਸ ਪੈਂਦੇ।

ਲਤਾ : ਗੱਲਾਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਕਦੋਂ ਕਰਦੇ ਸੀ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕਢਵਾਉਂਦੇ, ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਚੰਗੀਆਂ-ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਦੇ। ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਲ-ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਨਾਲ਼ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ। ਸਾਡਾ ਤਾਂ ਘਰ ਆਉਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਨਾ ਕਰਦਾ।

ਸੋਨੂੰ : ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਲੱਗਦੇ ਹੋ, ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗਿਆ ਕਰੋ।

ਲਤਾ : ਹੋਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਬਾਪੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਂਦਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਆਚਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਸੋਨੂੰ : ਉਹ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮੰਮੀ......... ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਆਚਰਨ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਸਮਝੇਂਗਾ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਚੰਗੇ ਆਚਰਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ, ਚੰਗੇ

ਨੌਜਵਾਨ ਤੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਲਤਾ : ਉਹ ਕਿਵੇਂ, ਮੰਮੀ.........?

ਵਿੱਦਿਆ : ਬੇਟੇ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਘਰੋਂ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵੇਖਦੇ ਹਨ, ਸੈਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਟੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਨਸ਼ੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਪੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਚਰਨ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਲਤਾ : ਮੰਮੀ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ।

ਸੋਨੂੰ : ਮੰਮੀ, ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਕੂਲ ਜਾ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਆ ਕਰੋ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਮੇਰੀ ਬੇਟੀ ਵੱਡੀ ਹੋ ਕੇ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣੇਗੀ ਅਤੇ ਦੇਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਕਰੇਗੀ, ਕਿਉਂ ਲਤਾ?

ਲਤਾ : ਹਾਂ ਮੰਮੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਭੈਣ ਜੀ ਹੀ ਬਣਾਂਗੀ।

ਸੋਨੂੰ : ਬਾਂਦਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਕਿਵੇਂ ਸੀ, ਮੰਮੀ?

ਵਿੱਦਿਆ : ਉਹ ਬਾਪੂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਬਾਂਦਰ......... ਇੱਕ ਨੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ, ਇੱਕ ਨੇ ਕੰਨਾਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੇ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ : ਭੈੜਾ ਬੋਲੋ ਨਾ, ਭੈੜਾ ਵੇਖੋ ਨਾ ਅਤੇ ਭੈੜਾ ਸੁਣੋ ਨਾ।

ਸੋਨੂੰ : ਮੈਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਾਂਗਾ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਤੂੰ ਬੇਟੇ, ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਬਣੇਂਗਾ।

ਲਤਾ : ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੱਸੋ, ਮੰਮੀ (ਦੋਵੇਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੀਨ ਦਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ)

ਦੀਨ ਦਿਆਲ: ਅੱਜ ਤਾਂ ਬੜੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਹੋ, ਜਿਵੇਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਭੈਣ ਜੀ ਕੋਲ਼ ਬੈਠੇ ਹੁੰਦੇ ਓ।

ਲਤਾ : ਹਾਂ ਡੈਡੀ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਬਣਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਰੱਜ ਕੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂਗੀ।

ਦੀਨ ਦਿਆਲ: ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੋ-ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ?

ਸੋਨੂੰ : ਹਾਂ ਡੈਡੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਬਣਾਂਗਾ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਆਂਗਾ : ਚੋਰੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਝੂਠ ਨਾ ਬੋਲੋ, ਨਸ਼ੇ ਨਾ ਵਰਤੋ। ਠੀਕ ਏ ਮੰਮੀ? (ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

ਵਿੱਦਿਆ : (ਹੱਸਦੀ ਹੋਈ) ਠੀਕ ਏ, ਪਹਾੜਾ ਤਾਂ ਸੁਣਾ ਦੇ, ਆਪਣੇ ਡੈਡੀ ਨੂੰ, ਸੱਤ ਚੌਕਾ ਬੱਤੀ।

ਸੋਨੂੰ : ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਯਾਦ ਹੈ, ਸੱਤ ਚੌਕਾ ਅਠਾਈ। ਚੱਲ ਲਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਅੱਠ ਦਾ ਪਹਾੜਾ ਯਾਦ ਕਰਵਾ।

(ਦੋਵੇਂ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

ਵਿੱਦਿਆ : ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ, ਅੱਜ ਏਨੀ ਲੇਟ ਕਿਉਂ ਹੋਏ ?

ਦੀਨ ਦਿਆਲ: ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਵਿੱਦਿਆ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਟਾਈਮ 'ਤੇ ਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚੂੰਗੀ ਕੋਲ਼ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਪਲੱਸ ਟੂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ? ਲੜਦੇ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਆ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ?

ਦੀਨ ਦਿਆਲ: ਆ ਤਾਂ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸੱਟਾਂ ਵੱਜੀਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਛੱਡ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਹੁਣ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਓਗੇ ?

ਦੀਨ ਦਿਆਲ: ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਸੰਭਾਲਣਗੇ, ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੋ ਗਈ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ (ਦੋਵੇਂ ਬੱਚੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)

ਸੋਨੂੰ : ਸੁਣੋ ਮੰਮੀ, ਅੱਠ ਦਾ ਪਹਾੜਾ, ਮੈਂ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਓ।

ਸੋਨੂੰ : ਡੈਡੀ, ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰਾ ਪਹਾੜਾ ਸੁਣੋ।

ਦੀਨ ਦਿਆਲ: ਚੰਗਾ ਸੁਣਾ।

ਸੋਨੂੰ : ਇੱਕ ਆਠਾ ਆਠਾ, ਦੋ ਆਠੇ ਸੋਲ਼ਾਂ, ਤਿੰਨ ਆਠੇ ਬੱਤੀ।

ਦੀਨ ਦਿਆਲ: ਨਹੀਂ ਬੇਟੇ, ਤਿੰਨ ਆਠੇ ਚੌਵੀ।

ਸੋਨੂੰ : ਮੰਮੀ ਨੇ ਤਾਂ ਬੱਤੀ ਦੱਸਿਆ ਸੀ।

ਵਿੱਦਿਆ : ਬੇਟੇ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀਦਾ।

ਸੋਨੂੰ : ਸੌਰੀ ਮੰਮੀ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀਦਾ, ਚੋਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦੀ, ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, ਮੰਮੀ ਨੇ। ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ।

ਲਤਾ : ਆਚਰਨ।

(ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

ਪਾਠ-ਅਭਿਆਸ

1. **ਦੱਸੋ :**

(ੳ) ਲਤਾ ਕਿੱਥੇ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ?

(ਅ) ਸੋਨੂੰ ਅਨੁਸਾਰ ਲਤਾ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ?

(ੲ) ਵਿੱਦਿਆ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ?

(ਸ) ਵਿੱਦਿਆ ਆਪਣੇ 'ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਜੀ' ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਅਧਿਆਪਕਾ ਕਿਉਂ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ?

2. **ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ :**

ਸੁਘੜ	:	ਸਿਆਣਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ, ਸੁਸਿੱਖਿਅਤ
ਸ਼ਾਹੀ	:	ਸਿਆਹੀ, ਕਾਲ਼ਖ, ਦਵਾਤ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲ਼ਾ ਰੰਗ
ਪਹਾੜਾ	:	ਕਿਸੇ ਅੰਕ ਦੇ ਗੁਣਨ-ਫਲ਼ਾਂ ਦੀ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਸੂਚੀ, ਗੁਣਨ-ਸੂਚੀ
ਅਫ਼ਸੋਸ	:	ਸ਼ੋਕ, ਰੰਜ, ਗ਼ਮ
ਚਾਅ	:	ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ, ਲਾਲਸਾ, ਸੱਧਰ
ਆਚਰਨ	:	ਚਾਲ-ਚਲਣ, ਆਚਾਰ, ਵਤੀਰਾ।

3. **ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋ :**

ਸਵਾਲ, ਸੁਘੜ, ਆਚਰਨ, ਬਾਲ-ਸਭਾ, ਚਾਅ

ਵਿਆਕਰਨ : ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ : ਤੁਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜੋ ਗੱਲ ਇੱਕ ਵਾਕ ਜਾਂ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ : ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਭੁੱਲਾਂ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ-ਮਨੁੱਖ ਭੁੱਲਣਹਾਰ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਬੋਲਣ ਵਾਲ਼ਾ-ਬੜਬੋਲਾ

ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲ਼ਾ-ਨਾਸਤਿਕ

ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੋ ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਵਰਤੇ ਗਏ ਹੋਣ।

ਬਹੁ-ਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ :

ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਜਿਵੇਂ : ਲਾਲ, ਜੋੜ, ਸਹੀ ਆਦਿ।

ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਵਾਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਂਵ, ਪੜਨਾਂਵ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਕਿਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਚੁਣੋ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੋ :

(ੳ) "ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੇਡਿਆ ਨਾ ਕਰ, ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਲੈ।"

(ਅ) "ਕਿਉਂ ਲਤਾ, ਏਨੀ ਦੇਰ ਲੱਗੀ ਏ, ਅੱਜ ਸਵਾਲ ਕੱਢਣ ਨੂੰ ?"

(ੲ) "ਮੰਮੀ, ਇਹ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਦੀ, ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਸ਼ਾਹੀ, ਪਿੱਛੇ ਜੂੜਾ ਅਤੇ ਦੋ ਚੁੰਨੀਆਂ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾੜ੍ਹੀ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ।"

(ਸ) "ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲ਼ੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।"

(ਹ) "ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ? ਡੈਡੀ ਤਾਂ ਆਏ ਨਹੀਂ।"

(ਕ) "ਸਾਡੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਤੇਰੇ ਭੈਣ ਜੀ ਦੀ ਸਾੜ੍ਹੀ ਨਾਲ਼ੋਂ ਕਿੰਨੀ ਸੋਹਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ!"

(ਖ) "ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਚਾਅ ਤੈਨੂੰ ਉਹੋ-ਜਿਹੀ ਭੈਣ ਜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਰਾ ਕਰਾਂਗੀ।"

ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਅਧਿਆਪਕਾ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸਤਰਾਂ ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਬੁਰਾ	ਨਾ ਸੁਣੋ ਨਾ ਦੇਖੋ ਨਾ ਬੋਲੋ